

AB'nin Doğu Avrupa'ya Genişlemesinde Neoliberal Politikaların Etkisi

The Impact of Neoliberal Policies on the EU's Expansion into Eastern Europe

Ahmet Küçük¹

Öz

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin (AB) doğu komşularıyla ilişkilerinde benimsediği neoliberal politikaların etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle 2004 yılında gerçekleşen genişleme süreciyle birlikte Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılması, AB'nin doğu sınırlarında önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu dönemde jeopolitik yapılanma da yeni bir şekil almıştır. Çalışmanın merkezinde, AB'nin birliğe yeni katılan doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinde öne çıkan neoliberal yaklaşım yer almaktadır. Neoliberalizmin, AB içinde pazar ve rekabet prensiplerinin egemen olduğu bir ideoloji haline geldiği varsayılmaktadır. Bu bağlamda, makale, AB'nin doğu komşularıyla ilişkilerinde uygulanan neoliberal politikaların nasıl şekillendiğini ve bu politikaların belirtilen ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarında nasıl değişikliklere yol açtığını nitel ve nicel verileri birlikte kullanarak analiz etmekte ve bu sayede AB'nin doğu komşularıyla ilişkilerindeki neoliberal politikaların etkileri değerlendirilmektedir. Çalışmanın literatüre katkısı; AB'nin yeni üye ülkelerle ilişkilerindeki neoliberal politikaların etkilerini daha iyi anlamak, bu politikaların söz konusu ülkelerin AB'ye entegrasyon sürecinde karşılaştıkları zorlukları ve sürdürülebilirlik açısından ortaya çıkan durumları değerlendirmektir. Çalışma sonucunda AB'nin Doğu Avrupa ile ilişkilerinde neoliberal politikaları araçsallaştırdığı ve Doğu Avrupa'daki etki kapasitesini arttırdığı kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: AB, Doğu Avrupa, Genişleme Politikası, Neoliberalizm, Avrupalılaştırma.

Abstract

This study aims to investigate the impact of the neoliberal policies adopted by the European Union (EU) in its relations with its eastern neighbors. Particularly, the accession of Eastern European countries to the EU during the enlargement process that took place in 2004 has led to significant changes at the EU's eastern borders. During this period, the geopolitical landscape has also taken on a new shape. At the center of the study is the neoliberal approach that emerges in the EU's relations with the newly joined Eastern European countries. It is assumed that neoliberalism has become an ideology within the EU where market and competition principles dominate. In this context, the article analyzes how the neoliberal policies implemented in the EU's relations with its eastern neighbors have been shaped and what changes these policies have brought about in the economic and political structures of the mentioned countries, using both qualitative and quantitative data. This allows for an evaluation of the effects of the neoliberal policies in the EU's relations with its eastern neighbors. The contribution of the study to the literature is to better understand the effects of neoliberal policies in the EU's relations with new member countries, and to assess the challenges faced by these countries during their EU integration process and the resulting situations in terms of sustainability. The study concludes that the EU has instrumentalized neoliberal policies in its relations with Eastern Europe and has increased its capacity for influence in the region.

Keywords: EU, Eastern Europe, Enlargement Policy, Neoliberalism, Europeanization.

JEL Codes: F5, J21, N10.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 26 / 06 / 2024

Accepted: 22 / 12 / 2024

¹Dr. Öğr. Gör., Düzce Üniversitesi, Hâkime Erciyas Yabancı Diller Yüksekokulu Öğretim Üyesi, Düzce, Türkiye, ahmetkucuk@düzce.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/> <https://orcid.org/0009-0008-3532-4116>.

Giriş

AB'nin içinde kuruluşundan günümüze genişleme ve derinleşme politikaları kapsamında tartışmalar hep var olmuştur. AB tarihinin en büyük genişlemesi olan 2004 yılında tam on tane ülkenin birliğe katılması bu tartışmaları daha da alevlendirmiştir. 2004 genişlemesi kapsamında Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne katılması, AB'nin doğu sınırlarında önemli değişikliklere neden olmuş ve jeopolitik yapı yeniden şekillenmiştir. Bu çalışma kapsamında AB'nin Doğu Avrupa'ya genişlerken kullandığı neoliberal politikaların ekonomik ve siyasi etkisi analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın varsayımına göre, neoliberalizm AB içinde pazar ve rekabet prensiplerinin egemen olduğu bir ideoloji haline gelmiştir. Bu varsayımdan hareketle çalışma, AB'nin doğu komşularıyla ilişkilerinde uygulanan neoliberal politikaların nasıl şekillendiğini ve bu politikaların söz konusu ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarında nasıl değişikliklere yol açtığını nitel ve nicel veriler kullanarak analiz etmeyi hedeflemektedir.

Birinci bölüm olan kavramsal çerçeve, neoliberalizmin kökenlerini ve temel ilkelerini açıklamakta ve neoklasik iktisadi teoriden farklılıklarını ele almaktadır. Bölüm ayrıca, Friedrich August von Hayek gibi düşünürlerden başlayıp Ronald Reagan, Margaret Thatcher gibi politikacıların uygulamalarıyla yaygınlaşan neoliberal fikirlerin evrimini de analiz etmektedir.

İkinci bölümde, AB'nin Doğu Avrupa'ya genişlemesi, tarihsesi ve değişen jeopolitik konumu ele alınarak AB'nin Doğu Avrupa'ya genişleme sürecinin tarihsel arka planı ve motivasyonları incelenmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü, AB'nin eski komünist ülkeleri kapitalist bloka entegre etme fırsatını sunmuştur. AB'nin kuruluşunda bir tehdit olarak yer alan Sovyetler Birliği'nin, parçalanması sonrasında ise, bu ülkeler, AB için bir fırsat haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılışı, AB'nin Doğu Avrupa ülkelerini ekonomik ve politik olarak istikrara kavuşturma ve böylece daha geniş bir Avrupa iç pazarı oluşturma hedefini gerçekleştirmesine olanak tanımıştır.

Üçüncü bölümde, neoliberal politikalar doğrultusunda Avrupalılaştıran ve Avrupalılaştırılan Doğu Avrupa ülkelerinin AB üyeliği sonrası ekonomik ve siyasi gelişmeleri ele alınmaktadır. Bu bölümde, Baltık ülkeleri ile diğer Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki büyüme eğilimleri, işgücü piyasası dinamikleri ve kurumsal dönüşümler arasındaki farklılıklar incelenmektedir.

Dördüncü bölümde, tam üyelik sonrası Doğu Avrupa ülkelerinin AB ile olan ilişkilerinin güçlü ve zayıf yanları, fırsatlar ve tehditler bağlamında analiz edilmektedir. Bu bölümde, AB'nin politik entegrasyon kapasitesi, özellikle de demokrasiyi teşvik etme ve yönetim etkinliğini artırma yeteneği incelenmektedir. Demokratik uygulamalardaki dengesiz ilerleme, AB normlarıyla uyum sağlama süreci ve jeopolitik faktörlerin bu süreci zorlaştırıcı rolü de ele alınmaktadır.

Nitel ve nicel yöntemlerin bir kombinasyonunun kullanıldığı çalışmada, politika belgeleri, akademik literatür ve istatistiksel veriler analiz edilerek, AB'nin neoliberal politikalarının Doğu Avrupa üzerindeki etkilerine dair kapsamlı bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları arasında, ikincil veri kaynaklarına bağımlılık ve AB politikaları ile gözlemlenen sonuçlar arasındaki nedensel ilişkileri belirlemedeki zorluklar yer almaktadır.

Araştırma, AB'nin Doğu Avrupa ile ilişkilerinde neoliberal politikaları araçsallaştırmasının ve bunun bölgedeki ekonomik ve siyasi gelişmelere etkilerinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bulgular, bölgedeki ilerlemenin dengesiz olduğunu, ekonomik performans, politik entegrasyon ve AB normlarıyla uyum konularında farklı derecelerde başarılar elde edildiğini göstermektedir. 2004 yılındaki genişleme ile AB'nin Doğu Avrupa'da etki kapasitesini artırdığı görülmüştür. AB'nin bu genişlemesinin büyük planda kapitalist ekonomiye yeni pazarlar sağladığı görülmüştür.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1 Neoliberalizm

Neoliberalizm, piyasaların optimal işleyişini sağlamayı hedefleyen ekonomik liberalizm anlayışıdır. 1930'larda Friedrich August von Hayek gibi düşünürlerce ortaya atılan bu akım, Mont Pelerin Topluluğu gibi ağlar aracılığıyla hızla politik güç kazanmış ve daha sonra Milton Friedman gibi isimlerce geliştirilmiştir. Neoliberal politikalar genellikle özelleştirme, düzenlemelerin gevşetilmesi, sınırlı ücret kontrolü, vergi indirimleri ve piyasa işleyişini sağlama dışında diğer görevleri en aza indirilmiş yalın bir devlet yapısı öngörür. Bu yaklaşım, ekonomi politikasında arz yönlü politikaları ve şirketlerin yanı sıra hissedar değerlerini ön planda tutar.

Neoliberal teoriler, 1970'lerdeki petrol krizinden sonra büyük siyasi etki kazanmıştır. ABD'de Cumhuriyetçi Parti'den Ronald Reagan, İngiltere'de Muhafazakâr Parti'den Margaret Thatcher, Şili'de Augusto Pinochet ve Almanya'da Gerhard Schröder gibi politikacılar, neoliberal politikaları uygulamışlardır (Prasad, 2006: 16; Harvey, 2007; Klein, 2007). Ayrıca neoliberalizm, Washington Uzlaşısı'nın temel sosyal teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Temelini neoklasik ekonomik teoride bulan ve piyasa mekanizmasının kendi kendini düzenleyebildiğini, ekonomik krizlerin ve işsizliğin, fiyatların arz-

talep dengesini sağlaması sayesinde, ortaya çıkamayacağını savunan bir ekonomik yaklaşımdır (Palley, 2005: 268; Saad-Filho ve Johnston, 2005). Bu teoriye göre, ekonomi politikasının görevi rekabeti kurumsallaştırmak ve fiyatların kıtlık göstergesi işlevini yerine getirmesini sağlamaktır. Devlet müdahalesi ise ancak rekabetin başarısız olduğu durumlarda gerekli hale gelmektedir. Çoğunluğun mutluluğundan ziyade kişisel refah ve başarıyı öne çıkarmaktadır. Neoklasik teoriden ayrıldığı bir diğer nokta ise, neoliberalizmin kendi model önermelerini ampirik olarak test etme konusunda gösterdiği ilgisizliktir. Neoklasik ekonomide insana bakış açısı teknokratik iken, neoliberal yaklaşım sosyal Darwinist bir perspektife sahiptir ve bencilliği insan doğasının bir parçası olarak değerlendirmektedir (Mirowski ve Plehwe, 2015; Dardot ve Laval, 2014).

Neoklasik iktisat teorisi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Leon Walras tarafından geliştirilen rasyonel ve çıkarıcı "Homo economicus" kavramına dayanmaktadır (Ruckriegel, 2009). Ancak bu bakış açısına yönelik önemli şüpheler ortaya çıkmaktadır. Araştırmalar, insanların kararlarının genellikle rasyonel olmadığını, aşırı güven, önyargılar, temel kurallar ve karar verme durumunun sunulmuş biçiminden büyük ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca, insanların her zaman bencilce davranmadıkları, sosyal kabul ve bağlantı aradıkları da vurgulanmaktadır. Nörobiyolojik çalışmalar, insanların sosyal adalet duygusuna sahip olduklarını ortaya koymuştur. Deneysel oyun teorisi ise iş birliğinin en uygun strateji olduğunu göstermiştir (Nam, Jost ve Feldman, 2017: 292).

Neoliberalizmde, neoklasik devlet müdahalesi argümanları "devletin başarısızlığı" kavramı tarafından zayıflatılmaktadır. Bu teorilere göre, hükümet müdahalesi piyasayı iyileştirebilse bile, siyasi sistem daha fazla hata üretecek ve daha büyük bir başarısızlığa yol açacaktır. Håring ve Douglas (2012)'a göre, neoklasik ve neoliberal modellerin önemli eksiklikleri arasında ekonomik güç ve onun kötüye kullanılması yer almaktadır. Bilgi avantajlarının kötüye kullanılması, özel bankaların para yaratma gücü ve önemli oyuncuların oyunun kurallarını değiştirme gücü bu bağlamda önemli unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Neoklasik teori, tüm piyasa katılımcılarının eşit ve gerçek fırsatlara sahip olduğunu öne sürerek, gücü dışlamakta ve zayıfların lehine devlet müdahalelerini haksız ve keyfi göstermektedir.

1929'dan itibaren başlayan küresel ekonomik kriz, neoklasik teorinin ekonomik süreçleri açıklamada yetersiz kaldığını göstermiştir. İktisatçı John M. Keynes, eksik istihdam durumunda bile ekonomik dengenin mümkün olduğunu öne sürmüş ve devletin maliye politikası aracılığıyla ek talebi sağlaması gerektiğini savunmuştur. Keynesyen ekonomi politikası, ABD'deki küresel ekonomik krizle mücadelede temel rol oynamış ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkelerinde istihdam ve sosyal politikada devlet müdahalesinin teorik temelini oluşturmuştur. Buna karşılık, yeni liberalizm, ekonomik liberalizmin başarısızlığına neoklasik kriz açıklaması ile yanıt vermiştir. Yeni liberal görüşe göre, krizin sorumlusu piyasa mekanizması değil, devlet ve siyasettir. Dolayısıyla, başarısız olan piyasa değil, devlet müdahalesidir.

Savaş sonrası dönemde güç kazanan neoliberalizm, klasik laissez-faire liberalizminden farklı bir konumda yer almaktaydı. Bu yaklaşım, piyasa ekonomisinin işlevsel temelleri olan mülkiyet garantisi ve rekabeti korumak için güçlü bir devlete ihtiyaç duyulduğunu savunmaktaydı (Slobodian, 2018). Neoliberalizmin temel fikirleri, Nobel Ödüllü iktisatçı Milton Friedman ve onun etrafındaki Chicago Okulu iktisatçıları ve sosyologlar tarafından geliştirilmiştir. Bu düşünsel çerçeve, Avusturya Okulu'nun (Ludwig von Mises, Friedrich August von Hayek) fikirlerine büyük ölçüde karşılık gelmektedir. Neoklasik iktisat, rasyonel ve çıkarıcı bir insan modeli üzerinden hareket ederken, neoliberalizmin insana bakışı Sosyal Darwinizm tarafından biçimlendirilmektedir (Stedman, 2014). Bu, ekonomik elitlerin kendi imajlarına denk düşen bir yaklaşımdır. Neoliberal perspektiften piyasa faaliyetleri, devlet müdahalesi olmadan, en güçlü olanın hayatta kaldığı bir rekabet oyunudur. Hayek'e göre (1960), piyasalar bilgiye erişim ve kullanım konusundaki üstünlükleri nedeniyle evrimsel bir seçim mekanizması olarak işlev görmektedir. Piyasalar, insani ve anonim bir niteliğe sahip olduklarından, alternatif bir sistem de bulunmamaktadır. Bu bağlamda, neoliberalizm neoklasik iktisadın rasyonel insan modelini Sosyal Darwinist bir perspektifle harmanlamakta ve piyasaları evrimsel bir mekanizma olarak konumlandırmaktadır. Bu görüş, ekonomik elitlerin çıkarlarını yansıtan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

İdeolojiler, kendi fikir ve değer sistemlerinin nesnel doğruluğunu ve koşulsuz geçerliliğini iddia ederler (Eagleton, 1991). Sosyal ve politik grupların çıkarları doğrultusunda mevcut veya yaratılacak koşulları meşrulaştırmaya ve sözde çatışmasız bir tarihsel son durum için çabalamaya hizmet ederler. Bu anlamda neoliberallere göre piyasa yanılmaz ve hatadan arınmıştır. Piyasa başarısızlığı olmadığı için de piyasanın istihdam ve sosyal politikalarla düzeltilmesine gerek yoktur. Piyasa, yalnızca ekonomiyi ve toplumu en uygun araç olarak değil, aynı zamanda başlı başına bir amaç olarak görülmektedir. Milton Friedman, piyasa ekonomisinin temsil ettiği değerler nedeniyle en verimli sistem olmasaydı bile yine de arzulanacağını ifade etmiştir (Friedman, 1988, s. 35). Piyasa ekonomisine ilişkin bu mutlak görüş, toplumun hemen hemen tüm alanlarına uygulanmaktadır. Gary S. Becker'in rasyonel seçim yaklaşımı, kişilerarası ilişkilerin bile piyasa ilişkisinden başka bir şey olmadığını öne sürmektedir (Becker, 1976). Friedman ise piyasanın saf kalması için devlet regülasyonlarının kaldırılmasını savunmaktadır. Ordoliberal düşünür Alexander von Rüstow ise rekabetin

mutlaklaştırılmasını eleştirmiş ve bu rekabetçi ekonomi kavramının arkasında "Yaratıcı Tanrı tarafından belirlenen görünmez bir ekonomik anayasa fikrinin" yattığını vurgulamıştır (Rüstow, 2001).

Neoliberal düşünürler, devlet müdahalesine karşı ekonomik özgürlüğü savunurlar. Milton Friedman ve Friedrich August von Hayek'in görüşlerinde, ekonomik özgürlük siyasi özgürlüğün ön koşulu olarak kabul edilir (Hayek, 2009: 208-209; Ataay, 2016a: 143). Friedman'a göre, piyasa ekonomik faaliyetleri zorlama olmadan koordine ederek ekonomik özgürlüğü sağlar. Her iki tarafın da gönüllü olarak gerçekleştirdiği ve tam olarak bildiği işlemlerden herkes yararlanır. Devletin ekonomik faaliyetlerden uzak durması optimal bir duruma yol açacağından, devletin kendisini barış ve düzeni korumakla sınırlaması gerekir. Bu, sözleşmelerin uygulanmasını, mülkiyet haklarının güvence altına alınmasını ve parasal bir çerçeve oluşturulmasını da içerir. Teknik tekelciliğin olduğu durumlarda veya özel refahı desteklemek için hükümet müdahalesi haklı görülebilir. Ancak bunun ötesindeki tüm devlet faaliyetleri özgürlüğe yönelik bir tehdit olarak algılanır. Neoliberaler için özgürlük, yalnızca "negatif özgürlük" yani devlet baskısının olmaması durumundaki özgürlüktür. İlimli liberal düşünürlerin aksine, bireyin kendi kaderini tayin ettiği bir yaşam sürmesine olanak tanıyan "pozitif özgürlüğü" kategorik olarak reddederler.

Milton Friedman'a göre ise, bireysel özgürlük en önemli değerdir ve devletin rolü de bu özgürlükleri koruyup genişletmek olmalıdır (Ataay, 2016b: 143). Friedman, kişilerin kendi tercihlerini özgürce yapabilmesini özgürlüğün temel bileşeni olarak görür. Bu nedenle, devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesini sınırlandırmayı savunur. O'nun özgürlük anlayışının merkezinde serbest piyasa ekonomisi yer alır. Friedman, kapitalist sistemin ve serbest piyasa mekanizmasının bireyin özgürlüğünü en iyi şekilde güvence altına aldığını düşünür. Devletin ekonomik müdahalelerinin ise kişilerin özgür seçimlerini kısıtladığına inanır. Bu nedenle, devletin rolünün en asgariye indirilmesi gerektiğini savunur. Friedman'a göre, devletin temel sorumlulukları ulusal savunma, mülkiyet haklarının korunması, sözleşme hukukunun tesis edilmesi ve rekabetçi piyasaların sağlanması ile sınırlı olmalıdır. Parasal politika konusunda da özgürlük vurgusunu sürdüren Friedman, fiyat istikrarının bireylerin özgürlüğünü güçlendirdiğini öne sürer. Enflasyonun ise özgürlükleri zayıflattığını düşünür. Bu nedenle, merkez bankasının temel amacının fiyat istikrarını sağlamak olması gerektiğini savunur.

Neoliberal ekonomi politikalarının temel odak noktası, üretim tarafındaki koşulları iyileştirmektir (Duménil ve Lévy,2013). Bunun için önerilen başlıca politikalar şunlardır:

- Şirketler ve yüksek gelir grubu için vergi indirimleri
- Kamu harcamalarının azaltılması
- Özelleştirme ve kuralsızlaştırma
- Ücret indirimleri de dahil özel sektör kârlarını artıran her türlü önlem

Neoliberaler, bu yaklaşımın girişimci ve yöneticilerin yüksek gelirlerini artırarak onların motivasyon ve performanslarını iyileştireceğini savunur. Ancak bu politikaların toplam talebi azaltarak ekonomik durgunluğu derinleştirebileceği gerçeği göz ardı edilmektedir.

Özelleştirme ve kuralsızlaştırma başlı başına bir amaç olarak değerlendirilirken, bunların toplum yararına olup olmadığı pek sorgulanmamaktadır (Crouch, 2011). Bu yaklaşım, yönetim teorisindeki hissedar değeri ilkesine de karşılık gelmektedir. Ancak son dönemde bazı önemli isimlerin, sadece hissedar değerini değil, çalışanlar, müşteriler ve ürünler gibi diğer çıkar gruplarının da gözetilmesi gerektiğini savunduğu görülmektedir.

Neoliberal anlayışa göre, işgücü piyasasındaki düzenlemeler emek arzını sınırlayan unsurlardır ve bu nedenle kaldırılmalıdır. Toplu sözleşme, sosyal güvenlik düzenlemeleri ve istihdam teşvikleri gibi uygulamalar, işgücü piyasasının serbest rekabet koşullarında işlemini engellemektedir (Blyth, 2013). Ancak, işgücü piyasalarının mal piyasalarından farklı işlediği göz ardı edilmektedir. Neoklasik ekonomik düşünceden uzaklaşan neoliberal görüşler, ekonominin devlet tarafından etkilenmesini azaltmayı savunmaktadır. Bu yaklaşım, ekonomik kararların özelleştirme, serbestleştirme ve şirketlerin artan rolüyle şekillendirilmesini öngörmektedir. Örneğin, stratejik kararlar hükümet ve şirket yöneticilerinin toplantılarında alınmakta ve parlamentonun onayı olmadan yasalaşabilmektedir. Ayrıca, şirketler bakanlıklardaki pozisyonları doldurarak ve personel değişimiyle siyaset üzerinde etkinlik sağlamaktadır. Bu durum, siyasi partilerin ekonomik çıkar gruplarının uzantısı haline gelme riskini ortaya çıkarmaktadır. Neoliberal ekonomi politikaları devletin ekonomik etkisini azaltmayı, özelleştirme ve serbestleştirmeyi savunmakta ve şirketlerin siyasi karar alma süreçlerindeki gücünü artırmaktadır.

2. Literatür Taraması

Avrupa Birliği'nin (AB) doğu yönündeki genişleme süreci, yeni üye ülkelerin ekonomik, siyasi ve kurumsal yapılarında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Literatür, AB'nin bu süreçte uyguladığı neoliberal politikaların etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir.

Adamski (2009) yılında yaptığı "The impact of EU conditionality on democracy and human rights in European post-communist states" başlıklı çalışmada AB'nin doğu genişlemesinde kullandığı ekonomik koşulluluk politikalarının yeni üye ülkelerin demokratikleşme sürecine olan etkilerini incelemiştir. Yazar, bu politikaların kısa vadede ekonomik performansı artırdığını, ancak uzun vadede demokratik kurumların güçlendirilmesi konusunda yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Müftüler-Baç (2008) ise "Turkey's Accession to the European Union: The Impact of the EU's Internal Dynamics" başlıklı çalışmada, AB'nin genişleme politikalarının Türkiye özelinde nasıl bir dönüşüm yarattığını analiz etmiştir. Yazar, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde karşılaştığı neoliberal reformlar ve piyasa yönelimli düzenlemelerin ülkenin siyasi ve ekonomik yapısını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur. AB'nin doğu genişlemesi kapsamında uyguladığı yapısal uyum programlarının Macaristan özelinde yarattığı etkileri inceleyen Zoltán ve arkadaşları ise, bu programların Macar ekonomisinin serbestleşmesi ve özelleştirilmesi yönündeki dönüşümlerini hızlandırdığını belirtmişlerdir (Zoltán, v.d. 2020). Diğer yandan Drahoukoupil (2008), "Globalization and the State in Central and Eastern Europe, The Politics of Foreign Direct Investment" başlıklı kitabında AB'nin doğu genişlemesi bağlamında uyguladığı neoliberal politikaların Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya gibi ülkelerdeki sermaye birikimi ve yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Diğer bir çalışmada ise Epstein ve Jacoby (2014), AB'nin doğu genişlemesi sırasında uygulanan neoliberal politikaları kurumsal perspektiften incelemiş ve bu politikaların Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki kurumsal dönüşümleri nasıl şekillendirdiğini analiz etmiştir. Bohle (2014: 941) ise çalışmasında AB'nin doğu genişlemesinde uyguladığı neoliberal politikaların olumsuz etkilerini vurgulamıştır. Yazar, bu politikaların yeni üye ülkelerde artan gelir eşitsizliği, işsizlik ve sosyal güvenlik sistemlerindeki zayıflamalar gibi sorunlara yol açtığını ileri sürmektedir. Benzer şekilde, Orenstein (2008) da AB'nin doğu genişlemesi politikalarındaki neoliberal yönelimi incelemiş ve bu politikaların özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasi yapılarında ciddi değişikliklere yol açtığını ortaya koymuştur. Yazar, AB'nin mevzuat uyumlaştırması ve piyasa serbestleştirilmesi yönündeki baskılarının söz konusu ülkelerde özelleştirme, kurumsal reformlar ve makroekonomik istikrar gibi dönüşümlere neden olduğunu belirtmiştir. Konuya ilişkin diğer bir çalışma ise Bideleux ve Jeffries (2007) tarafından kaleme alınan "A History of Eastern Europe, Crisis and Change" başlıklı çalışmadır. Yazarlar çalışmalarında, genişleme sürecinde AB'nin piyasa odaklı reformlar ve kurumsal uyum beklentilerinin yeni üye ülkelerin ekonomilerini önemli ölçüde dönüştürdüğü tezini ele almışlardır.

3. Yöntem

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerindeki genişleme sürecinde uyguladığı neoliberal politikaların etkisini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir araya getirilmiştir.

Nitel boyutta, neoliberalizmin tarihsel arka planı ve temel ilkeleri detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa'daki genişleme politikalarının neoliberal karakteri ve bu politikaların söz konusu ülkelerin ekonomik-siyasi yapıları üzerindeki etkileri, nitel veriler ışığında analiz edilmiştir. Bu kapsamda, akademik yayınlar, AB politika belgeleri, hükümet raporları ve medya haberleri gibi çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler kullanılmıştır.

Nicel boyutta ise, Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerindeki genişleme sürecinin ekonomik ve siyasi sonuçlarını daha somut bir şekilde ortaya koymak amacıyla istatistiksel veriler analize dahil edilmiştir. Bu doğrultuda, Eurostat, OECD ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların veri tabanlarından elde edilen ekonomik büyüme, işsizlik, doğrudan yabancı yatırımlar, özelleştirmeler gibi göstergeler kullanılarak, Birliğin genişleme politikalarının Doğu Avrupa ülkelerindeki etkileri sayısal olarak değerlendirilmiştir.

Veri analizi sürecinde, içerik analizi ve ekonometrik modellemeler aracılığıyla toplanan nitel ve nicel veriler sistematik bir şekilde incelenmiştir. Bu sayede, Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerine yönelik neoliberal politikalarının genel eğilimleri ve somut etkileri kapsamlı bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın odaklandığı zaman dilimi yaklaşık olarak 1990-2010 yıllarını kapsamaktadır. Böylece, Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa genişlemesi öncesi ve sonrası dönemlerin karşılaştırmalı analizi gerçekleştirilebilmiştir. Elde edilen bulgular, ilgili literatür çerçevesinde detaylı bir şekilde değerlendirilerek, Birliğin Doğu Avrupa politikalarının genel etkisi ve gelecekteki yansımaları tartışılmıştır.

4. AB'nin Doğu Avrupa'ya Genişlemesi: Tarihçe ve Değişen Jeopolitik

AB tarihin en büyük barış projelerinden birisi olarak adlandırılmakla birlikte, ilk kuruluş aşamasında, Sovyet Birliği bu büyük barış projesi için bir tehdit oluşturmaktaydı. Bu kapsamda Avrupa'nın ortak güvenliğini sağlamak ve Sovyetler Birliği tehdidini ortadan kaldırmak için 1949 yılında kurulan NATO önemli bir uluslararası güvenlik örgütüne dönüşmüştür. (Rynning, 2014: 1401; Çaylı ve Memiş, 2024: 107). II. Dünya Savaşı sonrası yerle bir olan Avrupa'da tekrardan ekonomik kalkınma ortak gündem maddesi haline gelmiştir. 1951 tarihli Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun kurulduğu Paris Anlaşması ile süreç başlamıştır (Dinan, 2004). 1957 tarihli Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulmuştur (Moravcsik, 2013). 1986 tarihinde Avrupa Tek Senedi anlaşması imzalanarak ortak Pazar oluşumunda önemli bir aşama kat edilmiştir (Cini ve Borragán, 2022). 1992 tarihli Maastricht, 1997 tarihli Amsterdam, 2001 tarihli Nice ve 2007 tarihli Lizbon Anlaşması AB'nin gelinen süreçte imzaladığı kurucu anlaşmalardır (McCormick, 2020). İmzalanan bu anlaşmalar ile AB'nin genişleme ve derinleşme politikaları şekillendirilmiştir (Nugent, 2017). AB üyeleri bu kurucu anlaşmaların imzalanma sürecinde sıkı bir pazarlıktan ve uyum sürecinden geçmiştir (Magnet ve Nicolaïdis, 2004: 399).

Avrupa Birliği'nin ilk iki genişleme dalgasında birliğe üye olan devletler Soğuk Savaş'ın yaşandığı dönemde birliğe üye olan devletlerdir. 1973'te İngiltere, İrlanda ve Danimarka üye olmuştur (Gowland vd., 2009, s. 11). 1981'de Yunanistan, 1986'da İspanya ve Portekiz birliğe üye olmuşlardır. Üçüncü genişleme ve sonrasında Avrupa'da ve dünyada önemli gelişmeler olmuş ve Avrupa Birliği bunu fırsata çevirmeye çalışmıştır (Nugent, 2017). AB'nin kuruluşunda önemli bir motivasyon kaynağı olan Sovyetler Birliği tehdidi, 1991 yılında Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra AB için bir fırsata dönüşmüştür (Bache vd., 2020). Berlin duvarının yıkılması sonrası Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi ile ortaya çıkan güçlü Almanya birliğin gücüne güç katmıştır (Dinan, 2004). Sovyetler Birliği'nin etki sahasından kurtulan devletlerin Kapitalist bloğa entegre edilmesi ve güç boşluğunun doldurulması AB'nin öncelikli hedefi olmuştur. Bu kapsamda AB, doğuya yönelik izlediği genişleme politikasıyla önemli adımlar atmıştır. Avrupa Birliğine entegre edilen devletler aynı zamanda NATO'ya da üye olarak kabul edilerek ekonomik, siyasi, ticaret ve güvenlik alanlarında önemli bir entegrasyon süreci yaşanmıştır.

İki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçilmesi ile tek süper güç ABD ile yakın ilişkiler kuran AB, genişleme siyasetini bir araç olarak kullanmıştır. Bu kapsamda üçüncü dalga genişlemede Avusturya, İsveç ve Finlandiya 1995 yılında birliğe üye olmuşlardır. AB tarihinde en büyük genişleme 2004 yılında Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Malta, GKRY'nin birliğe katılımı ile gerçekleşmiştir. Sonrasında ise 2007'de Bulgaristan ve Romanya, 2013'te ise Hırvatistan'ın katılımı ile birlikteki üye sayısı 28'e kadar çıkmıştır. Brexit sonrasında İngiltere'nin birlikten ayrılması ile üye sayısı 27'ye düşmüştür.

Gerçekleştirdiği genişleme ve izlediği derinleşme politikalarıyla sürekli büyüyen ve kökleşen birlik, kendi organlarını geliştirmiştir. Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği Zirvesi, Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Avrupa Merkez Bankası, Sayıştay gibi devasa kurumları ile kendine özgü yapılanma geliştirmiştir. 27 üyenin kurucu anlaşmaları ile yetkilendirilen bu kurumlar birliğini, uluslararası sistem içerisinde önemli bir güç haline getirmişlerdir. Bu kurumların zamanla oluşturdukları iç pazar, rekabet politikası, ortak tarım politikası, sosyal politikalar, tüketicinin korunması, çevre politikası, enerji politikası, ortak dış ticaret politikası gibi önemli konular AB'yi önemli bir global aktör haline getirmiştir (Kaya, Düzgüt, Gürsoy ve Beşgül, 2011).

AB'nin Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesinde en önemli süreç 2004 yılında gerçekleşen en fazla üyeyi kabul ettiği dördüncü dalga genişlemesidir (Vachudova, 2007; Jacoby, 2004). Bu genişlemede birliğe katılan ülkelere karşı uygulanan politikalarda diğer genişlemelere göre daha açık neoliberal politikaların uygulandığı söylenebilir. Serbest piyasaya uyumlaştırma sürecinde bu ülkelere karşı uygulanan kriterler ile bu ülkelerdeki ekonomi, siyaset, ticaret gibi birçok alan AB ile uyumlu hale getirilmiştir. Buda Doğu Avrupa'daki AB'ye üye olan ülkeleri, AB'nin çok uluslu şirketlerinin ve diğer yatırımcıların hedefi haline getirmiştir (Grabbe, 2006: 31-33). Bu ülkelerin AB pazarına entegre edilirken aynı şekilde AB içinde açık bir pazar haline dönüştürüldüğü görülmüştür. AB'ye üye olan Doğu Avrupa ülkeleri AB'ye girebilmek için reformlar yapmak zorunda kalmışlardır. Yapılan reformlar ile Doğu Avrupa ülkelerinin daha fazla Avrupa Birliği'ne bağımlı hale geldiği görülmüştür. Geçmişte sosyalist ideolojinin bir parçası olan Doğu Avrupa'da bulunan devletlerin AB tarafından uygulanan değişim ve dönüşüm programları ile kapitalist sisteme eklenmiş oldukları görülmüştür (Grzymala-Busse ve Innes, 2002).

Doğu Avrupa'da gerçekleşen sektörler arası entegrasyon ekonomik bağımlılığın bir aracı haline gelmiştir (Bohle ve Greskovits, 2019). Kapitalist ve liberal değerler Doğu Avrupa'da yayılmış ve hâkim ideoloji haline gelmişlerdir (Grzymala-Busse ve Jones Luong, 2002: 529-530). Emeğin, sermayenin, girişimcinin ve doğal kaynakların serbest olarak dolaştığı bir piyasaya entegre olan Doğu Avrupa ülkeleri, neoliberal politikalar ile AB'ye daha bağımlı devletler haline gelmişlerdir. 1990'lara kadar kurumlarını işler hale getiren AB, politikalarını ve normlarını genişleme politikasında önemli bir araç olarak kullanmış ve bu araçlar genişleme siyasetinde aday ülkelere; kurallar, normlar ve iş yapma yöntemleri olarak açık

bir şekilde ifade edilmiştir. Aday ülkelerin AB'nin zorunlu kıldığı normlar ve ilkeleri ulusal olarak uygulama noktasında, AB tarafından baskıya maruz kalmışlardır. AB politikalarının doğrudan ya da dolaylı olarak aday üyelerde uygulanması ile yerelde beklenen ve beklenilmeyen sonuçlar ortaya çıkmıştır. AB normlarına uygunluk Doğu Avrupa ülkeleri için bir fırsat olarak gösterilmiş ve varılması gereken hedef olarak gösterilmiştir. İzlenen Avrupalılaştırma politikaları ile Doğu Avrupa ülkeleri AB'nin koyduğu kriterleri özümsemiş ve bu kriterlere uyum göstermek için ülke içi sistemi AB'ye uyumlu hale getirmeye çalışmıştır.

5. AB Tarihinin En Büyük Genişleme Dalgası: Avrupalılaştırma ve Avrupalılaştırılan Doğu Avrupa

AB genişleme siyasetini araçsallaştırarak Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde önemli bir etki kapasitesi oluşturmuştur (Sedelmeier, 2011; Dimitrova ve Dragneva, 2013). AB'nin genişleme politikasının merkezinde aday ülkelerin karşılaması gereken kriterler olarak Kopenhag kriterleri bulunmaktaydı. Bu kriterler, siyasi, ekonomik ve hukuki boyutları kapsamaktaydı. Siyasi kriterler, demokratik kurumların kurulması, hukukun üstünlüğü, insan haklarının korunması ve azınlık haklarına saygı gösterilmesini içermekteydi. Ekonomik kriterler, bir pazar ekonomisinin işleyişi ve AB içinde rekabet baskılarına ve piyasa güçlerine dayanabilme kapasitesine odaklanmaktaydı. Hukuki kriterler ise AB mevzuatının benimsenmesi ve uygulanmasına ilişkindi. Genişleme süreci genellikle aday ülkenin üyelik başvurusuyla başlar. Avrupa Komisyonu başvuruyu değerlendirir ve görüşünü Avrupa Konseyi'ne sunar, ardından Avrupa Konseyi aday ülkeyle müzakerelere başlanıp başlanmayacağı konusunda oybirliğiyle karar verir (Hillion, 2010). Bütün bu süreçte demokrasinin yaygınlaşması, ekonomilerin serbestleşmesi, ticaretin yaygınlaştırılması önemli temel konulardır (Akbaş, Çaylı ve Duman, 2018, s. 487). Aday ülke, müzakere aşamasında yasalarını Avrupa Birliği (AB) standartlarıyla uyumlu hale getirmelidir. Ayrıca, tarım, adalet, rekabet, çevre ve ulaştırma gibi politika alanlarını kapsayan AB hukukunu da uygulamalıdır.

Müzakereler tamamlandıktan sonra, katılım antlaşması AB üyesi devletler ve aday ülke tarafından onaylanmaktadır. Onaylandıktan sonra, aday ülke resmen AB üyesi olur. Daha sonra, yeni üye devlet AB üyeliğinin haklarını kazanır ve yükümlülüklerini üstlenir, bu da AB kurumlarına katılım ve tek pazar erişimi gibi şeyleri içerir. AB'nin genişleme politikası, Avrupa'da istikrar, barış ve refahın sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Var olan AB üyeleri için yeni pazarlar ve fırsatlar açarken, aday ülkelerin demokratik, ekonomik ve hukuki yapılarını güçlendirmede yardımcı olmuştur. Bununla birlikte, genişleme süreci, AB mevzuatıyla uyum, ekonomik eşitsizliklerin ele alınması ve yeni üyelerin AB kurumlarına sorunsuz bir şekilde entegre olmasının sağlanması gibi zorlukları da içermektedir (Kochenov, 2008, s. 118; Atatorun ve Veziroğlu, 2022: 401).

AB'nin izlediği siyasetlerden birisi de Avrupalılaştırma ve Avrupalılaştırma üzerinden yürütülmüştür. Avrupalılaştırma, bir toplumun veya bir ülkenin Avrupa normlarına, değerlerine ve standartlarına uyum sağlama sürecini ifade eden bir kavramdır. Bu süreç, AB'nin uygulamalarına ve kurumlarına yaklaşmayı hedefleyen değişim ve dönüşümlerin hayata geçirilmesi üzerine kurgulanmıştır. Avrupalılaştırma terimiyle birlikte Avrupalılaştırma terimi de kullanılmaktadır, ancak bu terimler birbirinden farklı anlamlara sahiptir. Avrupalılaştırma, genel olarak bir şeyi veya bir kurumu Avrupa normları ve prensipleri doğrultusunda yeniden şekillendirme veya dönüştürme süreci olarak ifade etmektedir (Uğur ve Aksoy, 2016, s. 164). Avrupa standartlarına uygun olarak düzenleme veya uygulama anlamına gelmektedir.

Avrupa'nın bir parçası olan Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupalılaştırılması farklı bir süreci ortaya çıkarmaktadır. Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne (AB) üyeliğiyle birlikte Avrupa standartlarına uyum sağlama ve Avrupa değerlerini benimseme süreci ön plana çıkmaktadır. Bu süreç, AB'nin politika, hukuk ve kurumsal düzenlemelerini kabul etmeyi ve uygulamayı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, Avrupalılaştırma süreci, AB üyeliğiyle birlikte Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa normlarına uyum sağlamalarını ve AB değerlerini benimsemelerini amaçlayan bir süreçtir. Bu süreç, genellikle uzun vadeli, kapsamlı ve avantajlar ve zorluklar içeren bir süreçtir (Schubert, 2006).

Ladrech (1994, ss. 69-88), Avrupalılaştırma kavramını özelle şu şekilde tanımlamıştır: Avrupalılaştırma; Avrupa Birliği'nin (AB) siyasi ve ekonomik dinamiklerinin ulusal siyaset ve politika oluşturma sürecine dâhil olması sonucunda, siyasetin yönünün ve şeklinin değiştirilmesine yönelik artan bir süreçtir. Diğer yandan Börzel ve Risse (2003: 3) ise Avrupalılaştırma'yı "politik, hukuki ve sosyal kurumlarla ilişkilendirilen, aktörler arasındaki etkileşimleri resmileştiren politik problem çözmeyle ilişkili belirgin yöneti(ş)i yapılarının, yani politik, hukuki ve sosyal kurumların Avrupa düzeyinde ortaya çıkması ve gelişmesi" olarak tanımlamaktadırlar.

Avrupalılaştırma kavramını en geniş anlamda ele alan ve literatürde yaygın olarak kullanılan tanımlama Radaelli tarafından yapılmıştır. Ona göre Avrupalılaştırma: "Yapılandırma, yayılma ve resmi ve gayri resmi kuralların, prosedürlerin, politika paradigmalarının, tarzların, iş yapma biçimlerinin ve paylaşılan inançların ve normların kurumsallaştırılması süreçlerinden oluşur. Bu süreçler, öncelikle AB politika sürecinde tanımlanan ve pekiştirilen ve ardından (ulusal ve yerel düzeyde) söylem, siyasi yapılar ve kamu politikalarının mantığına dahil edilen kuralları,

prosedürleri, politika paradigmalarını, tarzları, iş yapma biçimlerini ve paylaşılan inançları ve normları içerir” Radaelli, 2004, s. 3).

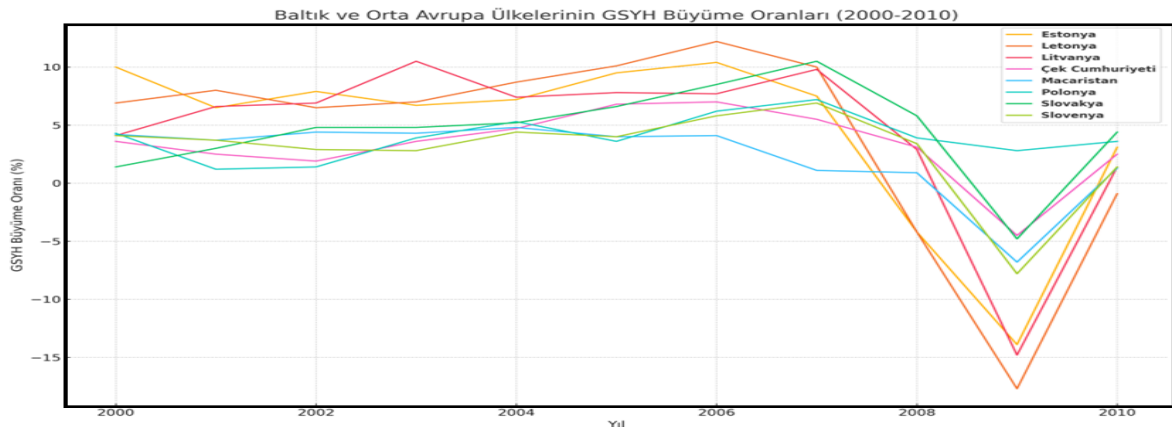
Gönüllü ve zorunlu olarak değişim ve dönüşüme zorlanan Doğu Avrupa ülkeleri Avrupalılaşmış ve Avrupalılaştırılmıştır. Berlin Duvarı'nın ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasını fırsata çeviren AB, kapalı ekonomiden serbest ekonomiye geçişte ve komünist rejimlerden demokrasiye geçişlerde Doğu Avrupa ülkelerine liderlik etmiştir. Yaptığı dış yardımlar ile bu ülkeleri uyum noktasında cesaretlendiren AB, Kopenhag kriterleri ile kurumsallaştırdığı AB'ye uyum kriterlerini bu ülkelere zorunlu kılmıştır (Ágh, ve Kovács, 2016: 401). AB her ne kadar uyum noktasında genel geçer kuralları ve kriterleri belirleyip ön şart olarak sunsa da her aday ülkeye göre bu kriterler ayrı ayrı müzakere edilmiştir. Ortaya konulan ekonomik ve siyasi kriterler üzerinden yapılan pazarlıklar çerçevesinde her üye ülke AB ile hukuk oluşturmuştur. Bu pazarlıklar ile izlenen metot, teknik, taktik ve stratejiler Avrupalılaşma ve Avrupalılaştırmanın seyrini belirlemiştir. AB standartlarına ulaşan ve AB değerlerine uyum sağlayan Doğu Avrupa ülkeleri ekonomi, siyaset ve ticarete yapmış oldukları ülke içi siyasi ve ekonomik düzenlemeler ile birliğe uyum sağlamaya çalışmışlardır. AB ve aday ülkeler arasında karşılıklı ilan edilen takvimler, raporlar ve programlar ile süreç yönetilmeye çalışılmıştır (Schimmelfennig, ve Sedelmeier, 2004: 663). Eski Demir perde olarak adlandırılan ülkelerin AB'ye entegrasyonunda Avrupalılaşma ve Avrupalılaştırma kavramları ön plana çıkmıştır. Bu kavramlar üzerinden AB ortak karar verme yeteneğini geliştirdiği gibi Doğu Avrupa'yı güvenli hale getirmiştir.

6.Ekonomik Gelişmeler

2000 ve 2010 yılları arasında, Baltık ülkeleri olan Estonya, Letonya ve Litvanya, güçlü bir ekonomik büyüme kaydederek Batı Avrupa standartlarına doğru önemli bir yakınsama sergiledi. Örneğin, Estonya'nın kişi başına GSYH'si 2008 yılı itibarıyla Batı Avrupa ortalamasının %48,4'üne ulaşarak kayda değer bir ilerleme gösterdi. Letonya ve Litvanya da benzer bir yol izleyerek kişi başına GSYH oranlarını sırasıyla %41,3 ve %44 seviyesine çıkardı. Bu sağlam büyümenin ana itici gücü, Orta ve Doğu Avrupa genelinde sermaye birikimini artırarak bölgesel ekonomik entegrasyonu ve genişlemeyi destekleyen doğrudan yabancı yatırımlar oldu (Polster, 2021: 76-78).

Buna karşılık, Macaristan, Polonya ve Slovakya gibi Orta Avrupa ülkelerinin büyüme oranları daha ılımlı olsa da dış ticaret açıklığı ve FDI akışları sayesinde istikrarlı bir iyileşme gösterdi. Macaristan'ın kişi başına GSYH'si Batı Avrupa ortalamasının %44'üne ulaşırken, Slovakya yaklaşık %50'ye erişti. Ancak, 2008 küresel mali krizi bu ekonomileri önemli ölçüde etkileyerek büyüme hızının yavaşlamasına yol açtı. Bu zorluklara rağmen, yabancı kontrolündeki işletmeler, sermaye stoku genişlemesi ve Avrupa üretim ağlarına ekonomik entegrasyon açısından önemli bir rol oynamaya devam etti (Yucel, 2014: 115-134).

Doğu Avrupa ülkeleri merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş sürecinde başlangıçta önemli üretim kayıplarıyla karşılaşmışlardır. 1990'ların başında bu ülkelerde GSYH ortalama %20-30 oranında düşmüştür. Bu düşüşe, kırsal ve sanayi bölgelerindeki üretim gücüne darbe vuran fiyat liberalizasyonu ve devlet yardımlarının kaldırılması gibi liberal piyasa odaklı reformlar yol açmıştır (Atatorun, 2021: 56). Ancak, 1990'ların ortasından itibaren gelişmekte olan piyasaların ortalamasının üzerindeki büyüme oranlarıyla toparlanma hızlı olmuştur. 2004 yılındaki AB üyeliği öncesinde, Doğu Avrupa ülkelerinin çoğu geçiş öncesi GSYH seviyelerine dönmüştür.

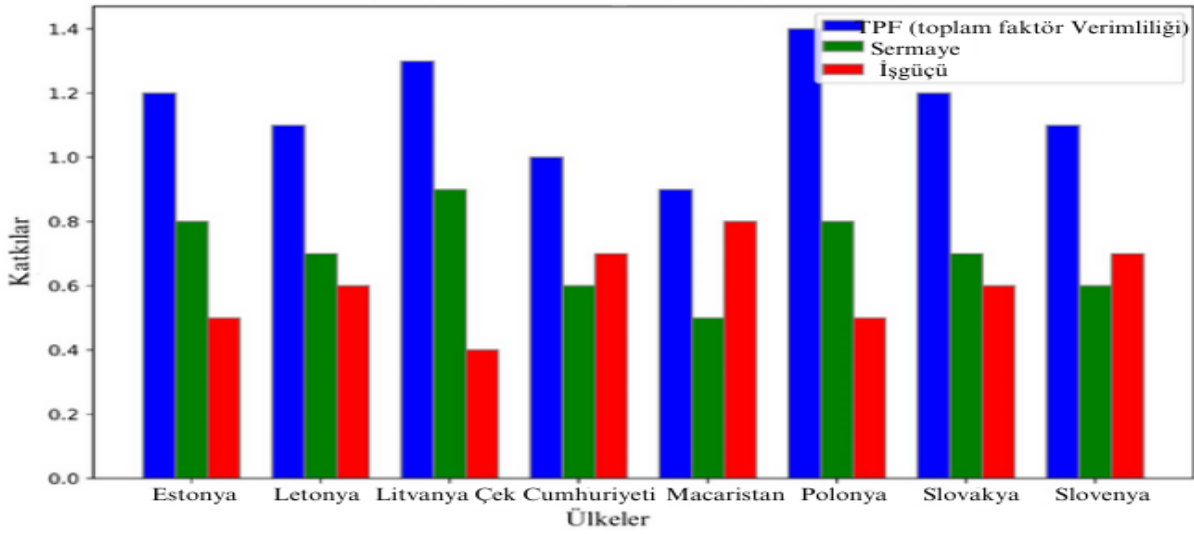

Şekil 1. 2000-2010 Yılları Arasında Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinin GSYİH Büyüme Oranları

Kaynak: IMF, 2006; Ameco, 2015

Şekil 1, Doğu Avrupa ülkelerinin 2000'den 2010'a kadar olan GSYH büyüme oranlarını gösteriyor ve bu ülkelerin 2004'te Avrupa Birliği'ne katılmalarından sonra gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin bu ülkeler üzerindeki etkilerini içeriyor. Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki farklı büyüme eğilimleri, neoliberal politikaların uygulanma hızı ve kapsamının ekonomik sonuçlarda belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Baltık ülkelerindeki hızlı büyümenin ardından yaşanan keskin düşüşler, Doğu Avrupa'daki daha istikrarlı ancak ılımlı büyümeyle tezat oluşturmaktadır. Bu durum, neoliberal reformların hızı ve kapsamının ekonomik sonuçlarda kritik önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Doğu Avrupa ülkelerinde 1990'ların başından 2000'li yıllara geçişte hızlı bir üretim artışı yaşanmıştır. Ancak bu dönemde önemli miktarda işgücü kaybı da gözlenmiştir. Örneğin, 1990'ların başında Doğu Avrupa ülkelerindeki istihdam oranları %70-75 civarındayken, 2004'te bu oranlar %60-65'e gerilemiştir. İşgücü kaybına rağmen, bu ülkelerde üretkenlik kazanımları da önemli ölçüde gerçekleşmiştir. Doğu Avrupa ülkelerinde işgücü verimliliği, 2000 ile 2010 arasında yıllık ortalama %4-5 oranında artış göstermiştir. Polonya'da verimlilik yıllık %4,5, Macaristan'da ise %3,8 oranında artmıştır.

Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinin 2000'den 2009'a kadar olan GSYH büyümesi incelendiğinde, Toplam Faktör Verimliliği (TFV), sermaye ve emeğin katkıları görülmektedir. Baltık ülkelerinde TFV'nin önemli bir katkı sağladığı, verimli iyileştirmeler ve teknolojik ilerlemelerin büyümede önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, yeniliği ve üretkenliği teşvik eden neoliberal politikaların hızlı uygulanmasıyla uyumludur.

Şekil 2. GSYİH Büyümesine Katkılar (200-2009)

Kaynak: IMF, 2006; EC 2015

Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinin 2000'den 2009'a kadar GSYH büyümesine Toplam Faktör Verimliliği (TFV), sermaye ve emeğin katkılarını göstermekte ve 2004'te Avrupa Birliği'ne katılmalarından sonra neoliberal politikaların bu ülkeler üzerindeki etkilerini göstermesi açısından ilginçtir.

Sermaye yatırımları da doğrudan yabancı yatırım akışı ve altyapının modernizasyonu yoluyla GSYH büyümesine önemli katkıda bulunmuştur. İşgücü katkısı ise nispeten düşük kalmıştır, bu da iş gücü piyasası reformlarının büyüme üzerindeki etkisinin TFV ve sermaye yatırımlarına göre daha az belirgin olduğunu göstermektedir.

Orta Avrupa ülkelerinde de benzer bir tablo görülmektedir. Yüksek TFV katkıları, verimlilik ve üretkenlik artışlarının ekonomik büyümede önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır. Sermaye katkıları da önemli düzeydedir, bu da AB'ye katılım sonrası dönemde yatırım odaklı büyümenin önemini göstermektedir. İşgücü katkısı ise Baltık ülkelerine benzer şekilde mütevazı kalmıştır, işgücü piyasası reformlarının büyümeyi yönlendirmede ikincil bir role sahip olduğunu göstermektedir. Doğu Avrupa ülkelerinde geçiş sürecinde hızlı bir üretim artışı ve verimlilik kazanımları yaşanmış, ancak işgücü kaybı da önemli ölçüde gerçekleşmiştir. Büyüme sürecinde TFV ve sermaye yatırımlarının rolü öne çıkarken, işgücü katkısının görece sınırlı kaldığı gözlenmiştir. Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerindeki önemli faktör verimlilik katkıları, neoliberal politikaların verimlilik ve üretkenliği artırma konusundaki rolünü göstermektedir. Bu politikalar, yenilikçiliği ve teknolojik ilerlemeleri teşvik eden rekabetçi bir ortamı desteklemiştir.

AB'ye katılım sonrasında bu bölgeye yapılan yatırımlar, yatırım odaklı büyümenin önemini vurgulamaktadır. Bu anlamda, 2004 yılına kadar gerçekleştirilen neoliberal reformlar, bölgedeki altyapının modernizasyonunu ve yabancı yatırımların

hızla gerçekleşmesini sağlamıştır. İşgücü piyasası reformlarının, neoliberal politikaların bir parçası olmasına rağmen, GSYİH büyümesi üzerindeki etkisi TFV ve sermaye yatırımlarına kıyasla daha sınırlı kalmıştır.

İşsizlik oranları ise, Doğu Avrupa ülkelerinde değişkenlik göstermektedir. Örneğin 2004 yılında Polonya'da %19,1, Slovakya'da %18,2 ve Macaristan'da %6,1 iken, 2010 yılında bu oranlar sırasıyla %9,6, %14,4 ve %11,2'ye düşmüştür (ILO, 2011). Ücret artışı da dengesizlik göstermektedir. 2000 ile 2010 yılları arasında Doğu Avrupa ülkelerinde gerçek ücretler yıllık ortalama %3-4 oranında artarken, Estonya'da reel ücretler yıllık %5,2, Macaristan'da ise %2,1 oranında artmıştır (ILO, 2011).

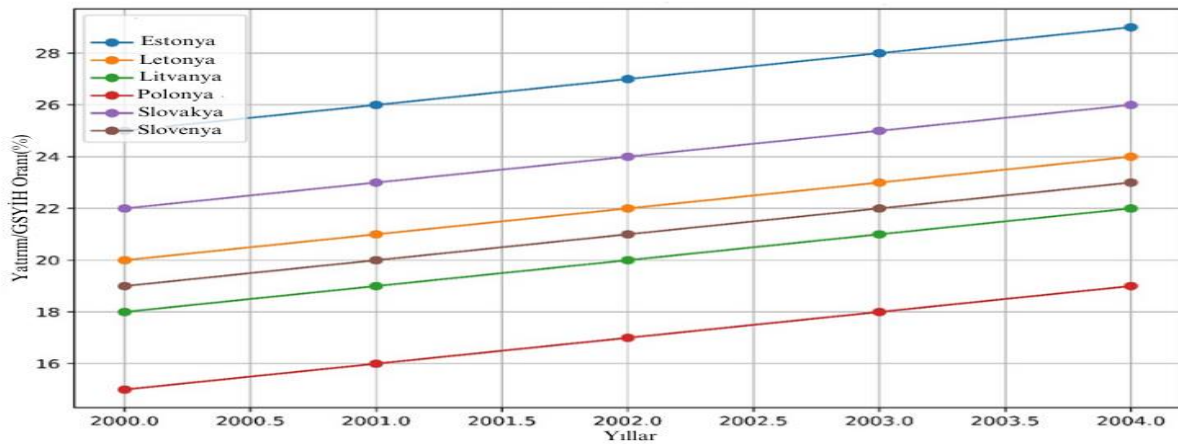
2004 yılında Avrupa Birliği'ne katılan Doğu Avrupa ülkelerinde, ekonomik ve işgücü piyasası politikalarında neoliberal ilkeler etkili olduğu görülmektedir. Bu politikalar kuralılaşdırma, özelleştirme ve ekonomiye devlet müdahalesinin azaltılmasını vurgulamaktadır. Sonuç olarak, bu ülkelerdeki işgücü piyasası dinamikleri önemli dönüşümler yaşamıştır. Neoliberal politikalar, işgücü piyasalarının liberalleşmesine yol açmış; başlangıçta sanayilerin yeniden yapılandırılması ve rekabetçi olmayan işletmelerin kapatılması nedeniyle işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur. Ancak zamanla, hizmet ve teknoloji başta olmak üzere gelişmekte olan sektörlerde yeni iş fırsatlarının yaratılmasını da imkân sağlamıştır (Meardi, 2013). İşgücü piyasalarına getirilen esneklik, geleneksel imalat işlerinden, hizmet odaklı rollere doğru gözle görülür bir geçişle birlikte daha dinamik istihdam kalıplarına olanak sağlamıştır.

Ücret dinamikleri konusunda ise durum karmaşıktır. Bazı sektörlerde artan verimlilik ve yabancı yatırım nedeniyle ücret artışı yaşanırken, bazı sektörlerde durgunluk, hatta düşüş yaşanmıştır. Piyasa odaklı ücret belirlemeye yapılan vurgu, genellikle daha büyük ücret eşitsizliklerine yol açmıştır; yüksek vasıflı işçiler, düşük vasıflı meslektaşlarından daha fazla yararlanmıştır.

Neoliberal reformlar aynı zamanda hem ülkeler içinde hem de AB çapında işgücü hareketliliğini de teşvik etmiştir. Hareket engellerinin kaldırılması, işçilerin yurt dışında daha iyi fırsatlar aramasına olanak tanımış ve bu da önemli göç akışlarına yol açmıştır. Bu durum ülke içi işsizlik baskısını hafifletirken aynı zamanda birçok vasıflı işçinin Batı Avrupa'da daha yüksek maaşlı işlere gitmesiyle beyin göçüne de yol açmıştır (Dustmann vd., 2003).

Devlet müdahalesindeki azalma ve işgücü piyasasının esnekliğine yönelik baskı, çoğu zaman sosyal koruma ve çalışma hakları pahasına gerçekleşmiştir. Pek çok işçi, sınırlı iş güvenliği ve sosyal yardımlarla güvencesiz istihdam koşullarıyla karşı karşıya kalmıştır. İşçi sendikalarının ve toplu pazarlığın zayıflaması da bu sorunları daha da şiddetlendirerek işçilerin müzakere gücünü azaltmıştır.

Doğu Avrupa ülkelerinde 2000 ile 2012 yılları arasında yüksek yatırım oranları kaydedilmiştir. Bu oran Doğu Avrupa'da ortalama GSYH'nin %25-30'u seviyelerinde gerçekleşirken, Batı Avrupa'da ise %20-25 arasında seyretmiştir. Doğrudan yabancı yatırım girişleri bu süreçte özellikle önemli rol oynamış, Doğu Avrupa ülkeleri yıllık GSYH'lerinin ortalama %5-6'sını doğrudan yabancı yatırımlardan elde etmişlerdir (Hlavacek, ve Bal-Domanska, 2016: 296). Verimlilikteki artış, ekonomik performansın temel itici gücü olmuştur. Doğu Avrupa ülkelerinde toplam faktör verimliliği (TFV) 2000-2010 yılları arasında yıllık ortalama %2-3 oranında artış kaydetmiştir. Örneğin, Polonya'da yıllık ortalama TFV artışı %2,5 iken, Slovakya'da bu oran %3,1 olmuştur (Bandelj, 2002: 412).

Şekil 3. Doğu Avrupa Ülkelerinde Yatırım/GSYİH Oranı (2000-2004)

Kaynak: IMF World Economic Outlook, 2003 verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur

Şekil 3'te, 2000'den 2004'e kadar birçok Doğu Avrupa ülkesinin Yatırım/GSYİH oranlarını gösterilmektedir. Veriler, %27,7 ile en yüksek yatırım oranına Estonya'nın sahip olduğunu, onu %26,5 ile Slovakya'nın ve %24,8 ile Letonya'nın izlediğini göstermektedir. Litvanya ve Polonya'da yatırım oranları sırasıyla %20,6 ve %20,0 ile daha düşük olduğu görülmektedir. Bu ülkelerdeki yüksek yatırım oranları, piyasa ekonomilerine geçiş ve AB'ye katılım hazırlıkları sırasında uygulanan neoliberal politikalara bağlanabilir. Bu politikalar arasında özelleştirme, kuralsızlaştırma ve doğrudan yabancı yatırım (DYY) için uygun bir ortam yaratılması amaçlanmaktaydı. Veriler, bu politikaların ekonomik büyüme ve verimlilik artışları için hayati önem taşıyan yatırımları çekmede etkili olduğunu gösterir niteliktedir. Ancak değişen yatırım oranları aynı zamanda her ülkenin bu politikaları uygulama şekli ve ekonomik koşulları arasındaki farklılıkları da göstermektedir.

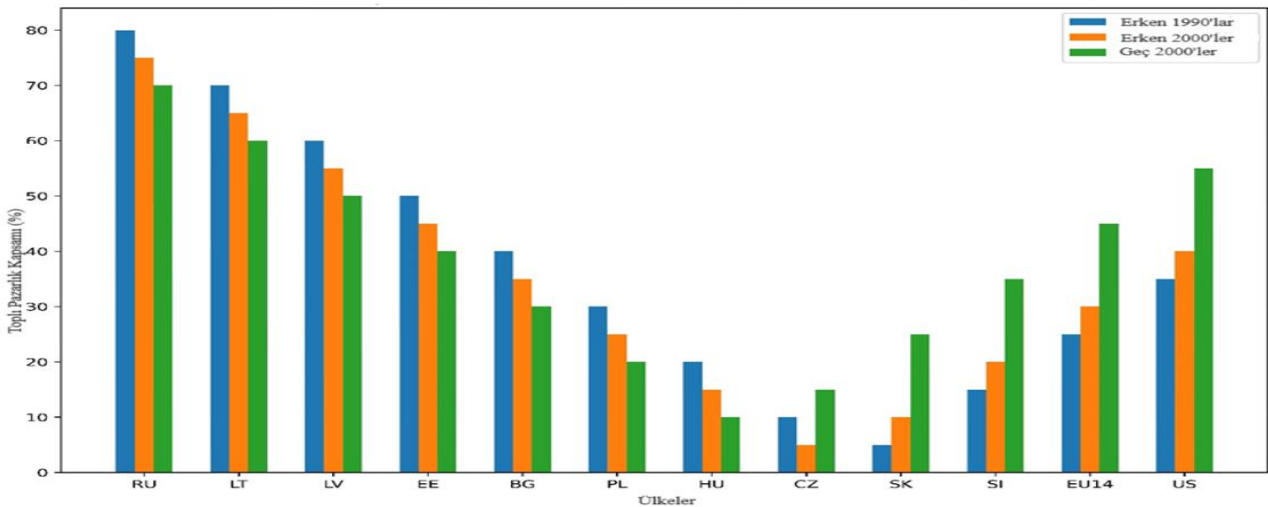
7. Siyasi Gelişmeler

Bu bölümde AB'nin Doğu Avrupa'ya genişlemesinde etkili olan neoliberal politikaların bu ülkelerin siyasi yapılarına etkisi; Devleti rolünün dönüşümü, siyasal sistemin dönüşümü ve sivil toplumun dönüşümü başlıkları altında işlenecektir.

Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılım sürecinde, devletin ekonomideki rolü önemli ölçüde daraltılmıştır. Neoliberal politikalar doğrultusunda, özelleştirmeler, kuralsızlaştırma ve mali disiplin ön plana çıkmıştır. Örneğin, Polonya'da 1990'ların başında başlatılan özelleştirme programı kapsamında, 1990-2004 yılları arasında 5.600'den fazla kamu kuruluşu özelleştirilmiştir (Shields, 2012). Benzer şekilde, Macaristan'da da 1990'ların başından itibaren yoğun bir özelleştirme dalgası yaşanmış, kamu hizmetleri ve sosyal refah alanları özel sektöre devredilmiştir. 1990-2004 yılları arasında Macaristan'da özelleştirilen kamu kuruluşlarının sayısı 2.000'i aşmıştır (Shields, 2012).

Baltık ülkelerinde de mali disiplin ve kamu harcamalarındaki kısıtlamalar ön plana çıkmıştır. Örneğin, Estonya'da kamu harcamalarının GSYH'ye oranı 1995'te %41,7 iken, 2004'te %35,6'ya gerilemiştir. Litvanya'da ise aynı oran 1995'te %26,4 iken, 2004'te %33,4'e yükselmiştir, ancak bu artış daha çok AB fonlarının kullanılması nedeniyle gerçekleşmiştir (Bouckaert, 2009). Bu dönüşümler, devletin ekonomik ve sosyal alanlardaki etkinliğinin azalmasına yol açmıştır.

Neoliberal değişimler, Doğu Avrupa ülkelerindeki siyasal sistemlerin de dönüşümüne neden olmuştur. Çok partili demokratik sistemlere geçiş sürecinde, politika yapım süreçleri daha çok iş dünyası ve uluslararası finans kuruluşlarının çıkarlarına göre şekillenmeye başlamıştır. Örneğin, Çek Cumhuriyeti'nde 1998-2002 yılları arasında iktidarda olan ÇSSD-KSČM koalisyon hükümeti, neoliberal ekonomik reformları hızla uygulamak için güçlü yürütme yetkilerini kullanmıştır (Camba, 2015, ss. 1501-1502). Benzer şekilde, Slovakya'da 1998-2002 yılları arasında iktidarda olan Dzurinda hükümeti de, finansal istikrar ve piyasa reformları için güçlü bir yürütme gücüne sahip olmuştur. Ayrıca, bağımsız düzenleyici kurumların sayısı da artmış ve bu kurumlar politika belirleme süreçlerinde daha etkin hale gelmiştir. Örneğin, Macaristan'da 1990'ların başından itibaren çeşitli sektörlerde (telekomünikasyon, enerji, bankacılık vb.) bağımsız düzenleyici kurumlar kurulmuştur (OECD, 2019). Bu kurumlar, piyasaların serbestleşmesi ve özelleştirme süreçlerinde önemli roller oynamıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başındaki ekonomik geçişin ardından, sendika üyeliği oranlarında önemli düşüşler yaşandı. Bu ülkelerde 1990'ların başı ile 20012/2013 yılları arasında sendika yoğunluğunda meydana gelen düşüş, Batı Avrupa'da meydana gelen sendikasızlaşmadan çok daha keskindir (Magda, 2017).

Şekil 4. Erken 1990'lardan Beri Toplu Pazarlık Kapsamı

Kaynak: ICTWSS veritabanı (Visser 2015, sürüm 5.1). Çevrimiçi olarak: <http://www.uva-ias.net/en/ctws>

Neoliberal dönüşümler, Doğu Avrupa ülkelerindeki sivil toplum yapılarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Sendika üyeliği ve toplu sözleşme hakları gibi çalışan haklarında gerilemeler yaşanmıştır. Örneğin, Estonya'da sendika üyeliği oranı 1993'te %13,8 iken, 2004'te %8,3'e düşmüştür. Letonya'da ise 1993'te %19,6 olan sendika üyeliği oranı, 2004'te %14'e gerilemiştir (Visser, 2015). Ayrıca, STK'ların bağımsızlığı ve etkinliği de azalmıştır. Hükümetler, STK'ları daha çok kendi kontrollerinde tutmaya yönelik politikalar izlemiştir.

8. Tam Üyelik Sonrası Doğu Avrupa Ülkelerinin AB ile Olan İlişkilerinin Güçlü ve Zayıf Yanlarının Fırsatlar ve Tehditler Bağlamında Analizi

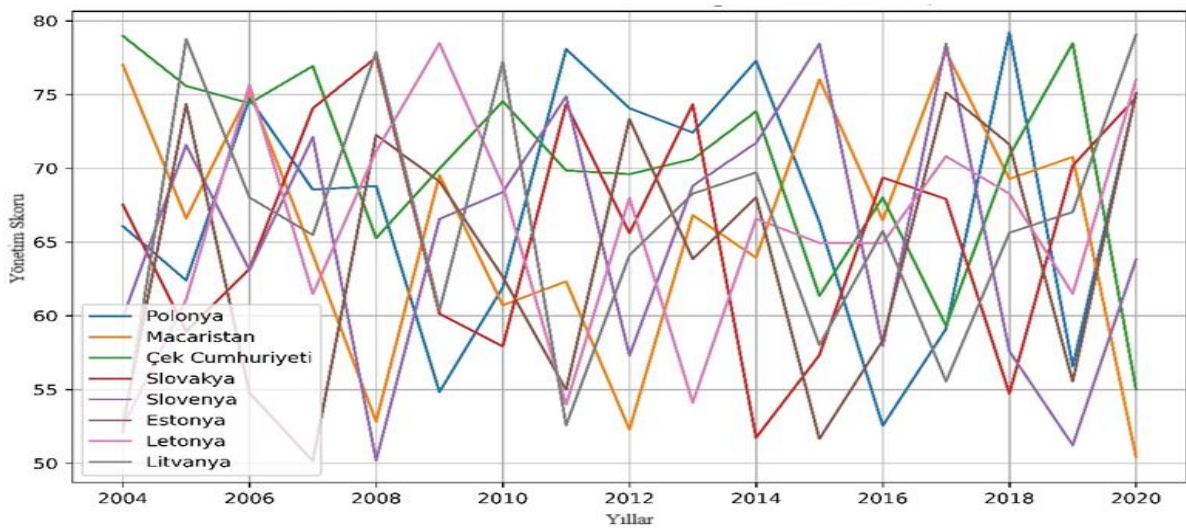
Avrupa Birliği'nin 2004 yılındaki genişlemesi sonrasında, Doğu Avrupa ülkelerinin üyeliğiyle birlikte, bu yeni üye devletlerin siyasi entegrasyonu önemli ölçüde akademik ilgi konusu olmuştur. Bu bölüm, 2004 sonrası döneme odaklanarak, Doğu Avrupa ülkelerinin AB içindeki politik entegrasyonunu nitel ve nicel veriler ışığında analiz etmektedir.

Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye politik entegrasyonu, demokrasinin teşviki, yönetim etkinliği ve AB normları ile standartlarına uyum gibi çok yönlü bir süreci içermektedir. AB'nin politik entegrasyon kapasitesi, özellikle demokrasiyi ve yönetim etkinliğini teşvik etme yeteneği, Doğu Avrupa'nın farklı alt bölgeleri arasında değişkenlik göstermiştir.

Araştırmalar, AB üyeliğinden bu yana Doğu Avrupa ülkelerinde demokrasi ve yönetim etkinliğinin genellikle iyileştiğini göstermektedir. Ancak bu iyileşmeler bölge genelinde homojen olmamıştır. Orta Avrupa ülkeleri, Güneydoğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerine kıyasla daha önemli ilerleme kaydetmiştir (Bötzel ve Schimmelfennig, 2017). AB'nin yönetim etkinliğine etkisi, demokrasiye etkisinden daha güçlü olmuş, kurumsal yönetimin geliştiği ancak demokratik uygulamaların aynı oranda ilerlemediği görülmüştür.

AB üyelik süreci, siyasi entegrasyonda kilit rol oynamıştır. Üyelik için gereken siyasi ve ekonomik kriterlerin yerine getirilmesi şartı anlamına gelen "koşulluluk" yaklaşımı, demokratik reformları ve yönetim iyileştirmelerini teşvik etmede etkili olmuştur. Bu entegrasyon yoluyla demokrasi teşviki modeli, Avrupa Konseyi veya NATO gibi diğer uluslararası örgütlerin çabalarından daha başarılı olmuştur. Üst-aşağı ve alt-yukarı yaklaşımlarının bileşimi ile yasal koşulluluk ve yumuşak önlemlerin birlikte kullanılması, Doğu Avrupa'daki demokratik kurumları güçlendirmiştir.

Üyelik sonrası süreçte ise, AB'nin siyasi entegrasyon kapasitesinin zayıfladığı görülmektedir. Üyelikten sonra devam eden reform teşvikleri azaldığından, demokratik ve yönetsel ilerlemelerin temposu yavaşlamaktadır. Bu durum, AB'nin üyelik sonrası siyasi entegrasyon hızını koruma konusundaki zorluklarını vurgulamaktadır (Schimmelfennig, ve Sedelmeier, 2005). Örneğin, Dünya Bankası'nın Küresel Yönetişim Göstergeleri (WGI), bu ülkelerde katılım sonrasında siyasi istikrar ve hükümet etkinliğinde önemli iyileşmeler olduğunu göstermektedir.

Şekil 5. CEEC Ülkelerin Yönetişim Göstergeleri (2004-2020)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur

Şekil 5 2004-2020 yılları arasında Doğu Avrupa ülkelerinin (DAÜ) yönetim göstergelerini sergilemektedir. Veriler, söz konusu ülkelerin siyasi istikrar, hükümet etkinliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukla mücadele gibi yönetim boyutlarındaki performanslarını yansıtmaktadır.

Grafik incelendiğinde, DAÜ'lerin yönetim göstergelerinde önemli dalgalanmalar görülmektedir. Ülkeler arasında belirgin farklılıklar mevcuttur. Polonya ve Baltık ülkeleri, genellikle daha iyi yönetim performansı sergilerken, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya göstergelerinde daha istikrarsız ve kötüleşen eğilimler gözlemlenmektedir. Bu durum, söz konusu ülkelerdeki siyasi değişimler, ekonomik gelişmeler, AB entegrasyonu süreci ve demokratik kurumların güçlendirilmesi veya zayıflaması gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir.

Şekil 5 teki bulgular, DAÜ'lerde yönetim alanında hem ülkeler arası hem de zaman içindeki farklılıkları ortaya koymaktadır. Bu durum, bölgedeki iyi yönetim uygulamalarının güçlendirilmesi ve istikrarının sağlanması yönündeki çabaların önemini vurgulamaktadır.

Nicel analizler, AB entegrasyonu ile Doğu Avrupa ülkelerindeki medeni özgürlükler ve siyasi hakların gelişimi arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. GSYH'ye, ticari açıklığa ve demokratik sisteme (parlamentar veya başkanlık) ilişkin faktörlerin kontrolü yapıldığında dahi, AB üyeliğinin medeni özgürlükler ve siyasi haklar düzeylerini artırdığı tespit edilmiştir. Bu da AB etkisinin yönetim yapılarının ötesine, siyasi hayatın daha geniş yönlerine uzandığını göstermektedir.

Jeopolitik faktörler de Doğu Avrupa ülkelerinin siyasi entegrasyonunu etkilemiştir. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki Doğu Ortaklığı girişimi, bölgedeki Rusya baskısı nedeniyle ekonomik entegrasyon ve politik iş birliğini geliştirmede zorluklarla karşılaşmıştır. Buna rağmen, AB, Doğu Avrupa'daki politik etkisini güçlendirmek için geleneksel genişleme ve iş birliği stratejilerini sürdürmektedir. Avrupa Komisyonu'nun 2023 yılında yayınladığı raporda AB'ye üye Doğu Avrupa ülkelerinin hukuk devleti, piyasa ekonomisi ve kamu yönetimi alanlarında gerçekleştirdikleri gelişmeler hakkında şu ifadeler yer almaktadır:

“Estonya'da adalet sisteminin dijitalleşmesi hızla ilerlemektedir. Mahkemelerde uzmanlaşmış bölümler oluşturulacak ve yeni yönetici pozisyonları yaratılacak. Hâkim sayısının artırılması ve iş yükünün daha iyi dağıtılması planlanmaktadır. Yeni adli yardım kuralları kabul edilmiştir. Yüksek dijitalleşme, adalet sisteminin verimli işleyişini sağlamaktadır. Çıkar çatışması ve lobicilik konularında yeni usul ve kurallar getirilmiştir. Yolsuzlukla mücadele etkin bir şekilde sürdürülmekte, ancak siyasi partilerin finansmanı ve ihbar bildirim konularında yasal düzenlemeler henüz tamamlanmamıştır. Ulusal medya düzenleyicisi, yeni AB kurallarının uygulanması için daha fazla kaynak ve personele kavuşmuştur. Kamu yayıncısına ayrılan kaynaklar artırılmıştır. Bilgiye erişim hakkının iyileştirilmesi için çalışmalar devam etmektedir. Yüksek Mahkeme, gazetecilik kaynaklarının gizliliğini ve basın özgürlüğünü teyit etmiştir. Kanun yapım sürecinin dijitalleştirilmesi için yeni bir platform geliştirilmektedir. Anayasa Koruyucusu, hukuk devletini korumaya yönelik aktif rol oynamaktadır. Sivil toplum alanı açık kalmakla birlikte, finansman konusundaki endişeler devam etmektedir” (EC, 2023).

Letonya hakkında yazılan raporda ise şu ifadelere yer verilmektedir:

“Letonya'da adalet sisteminin dijitalleşmesi ve etkinliği artırılmaya devam edilmektedir. Yargıçların seçimi ve değerlendirmesi süreçleri iyileştirilirken, Yargı Konseyi'nin adalet sisteminin yönetimindeki rolü güçlendirilmektedir. Ancak Yüksek Mahkeme yargıçlarının atanmasında siyasi etkinin önlenmesi konusunda yeterli tedbirlerin alınmadığı belirtilmektedir. Yolsuzlukla mücadele etkin bir şekilde sürdürülmekte, yeni eylem planı ve mevzuat değişiklikleri yapılmıştır. Bununla birlikte, farklı kurumlar arasındaki yetki paylaşımı endişe konusu olmaya devam etmektedir. Medya özgürlüğü ve bağımsızlığı korunmakta, kamu yayıncılığının bağımsızlığı güvence altına alınmıştır. Sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımını artıran yerel yönetim reformları gerçekleştirilmiştir. Ancak sivil toplum örgütlerinin finansman erişimi başlıca sorun olarak öne çıkmaktadır. Ekonomi alanında, Ekonomi Mahkemesi'nin etkinliği olumlu değerlendirilmiş ve yetki alanının genişletilmesi önerilmiştir” (EC, 2023).

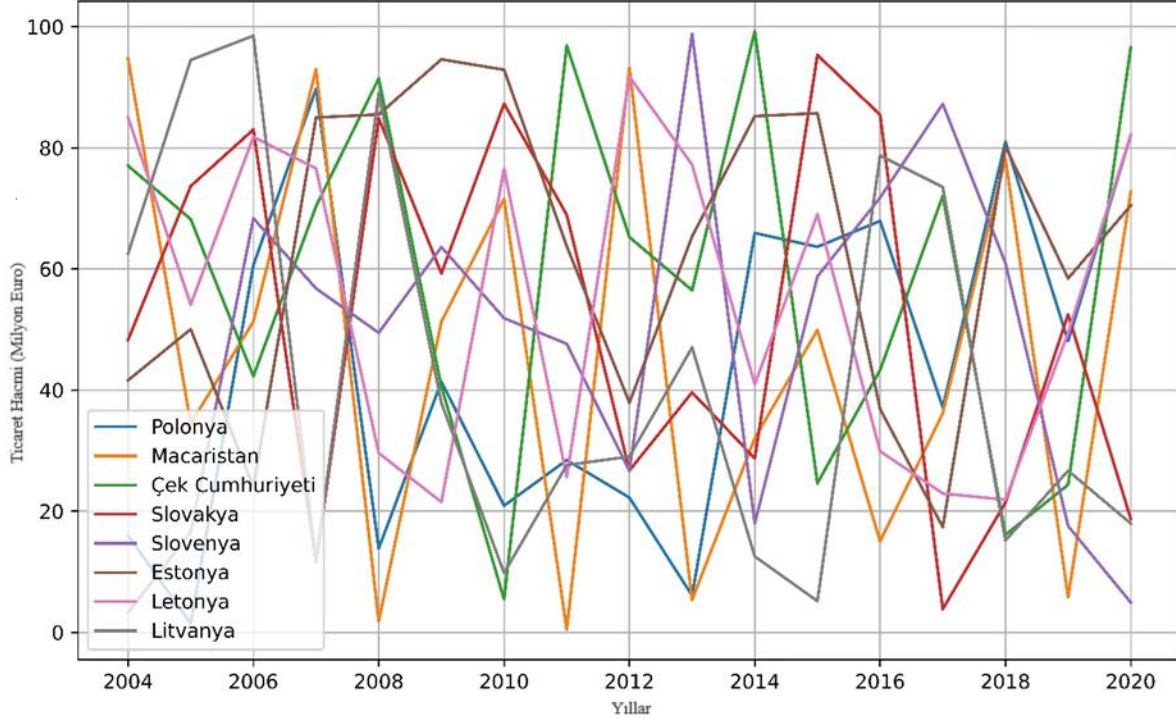
Raporda Macaristan hakkında şu ifadeler yer almaktadır:

“Macaristan, adalet sisteminin bağımsızlığını ve etkinliğini artırmak için önemli düzenlemeler yapmıştır. Yargı Konseyi'nin yetkileri genişletilerek, yargı sisteminin siyasi etkilerden korunması hedeflenmiştir. Yüksek Mahkeme yargıç atamalarında şeffaflık sağlanmış, yargılama süreçlerindeki hız ve dijitalleşme iyileştirilmiştir. Yolsuzlukla mücadele kapsamında, yeni bir ulusal strateji hazırlanmış ve Avrupa fonlarının kullanımına dair daha sıkı düzenlemeler getirilmiştir. Bu adımlar, yolsuzlukla etkin mücadele için önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Buna karşın, bazı endişe verici durumlar da mevcuttur. Yerel mahkemelerde dava dağılımındaki şeffaflık eksikliği devam etmektedir. Üst düzey yolsuzluk iddialarının yeterince soruşturulmaması, mücadeledeki samimiyete gölge düşürmektedir. Kurumlar arası yetki ve sorumluluk paylaşımındaki belirsizlikler, varlık beyanlarına ilişkin eksiklikler ile lobicilik ve siyasi finansman alanlarındaki yetersiz düzenlemeler, yolsuzlukla mücadelenin etkinliğini sınırlamaktadır. Medya özgürlüğü ve

bağımsızlığına yönelik endişeler devam etmektedir. Medya otoritelerinin işlevsel bağımsızlığı ve kamu yayıncılığının editöryal ile finansal özerkliği konularında sorunlar bulunmaktadır. Gazetecilere yönelik baskı, taciz ve siber gözetim faaliyetleri de demokrasinin işleyişi için önemli riskler oluşturmaktadır” (EC, 2023).

Avrupa Birliği Yapısal ve Uyum Fonları, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin (ODAÜ) önemli ölçüde yararlanması sağlamıştır. Bu fonlar, altyapı gelişimi, inovasyon ve sosyal içerme projelerini destekleyerek, bölgedeki gayrisafi yurt içi hasıla artışına ve istihdam oluşumuna katkıda bulunmuştur. Avrupa Komisyonu verilerine göre, söz konusu fonlar ODAÜ'lerin ekonomik büyümesine ve kalkınmasına önemli katkılar sağlamıştır.

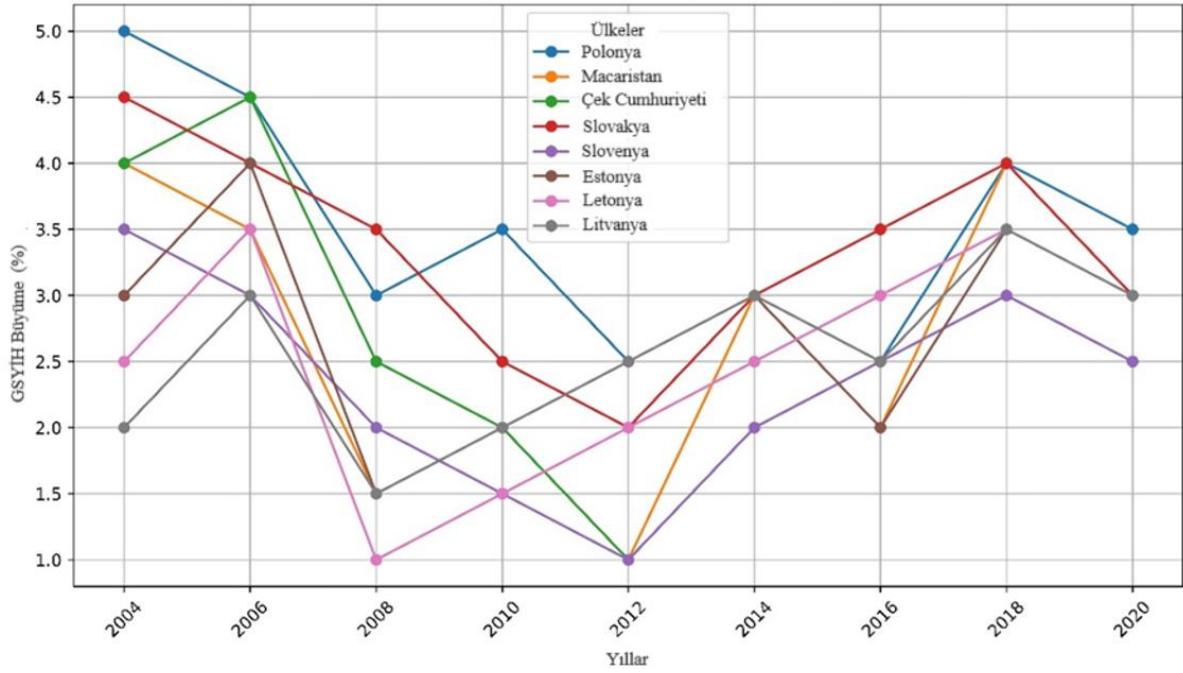
Tam üyelik statüsü, ODAÜ'lere Tek Pazar'a erişim imkânı sunmuş ve ticaret ile yatırımların gelişmesine olanak tanımıştır. Eurostat verilerine göre, bu ülkelerin Avrupa Birliği içi ticaret hacminde üyelik sonrası dönemde kayda değer artışlar gerçekleşmiştir. Bu durum, ODAÜ ekonomilerinin büyümesine ve gelişmesine katkı sağlamıştır.

Şekil 6. 2004-2020 Yılları Arasında Doğu Avrupa Ülkelerinin AB İçi Ticaret Hacmi

Kaynak: Statista, 2024 verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur

Şekil 6, 2004-2020 yılları arasında Doğu Avrupa Ülkelerinin Avrupa Birliği içerisinde gerçekleştirdiği ticaret hacmini göstermektedir. Grafik, söz konusu dönemde DAÜ'lerin Avrupa Birliği piyasaları ile entegrasyonundaki değişimleri yansıtmaktadır. Grafikte yer alan ülkeler arasında, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği içi ticaret hacminde göreceli olarak daha istikrarlı bir eğilim sergilediği görülmektedir. Öte yandan, Macaristan, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya'nın ticaret hacimlerinde daha dalgalı bir görünüm söz konusudur. Bu ülkelerin Avrupa Birliği piyasaları ile bütünleşme süreçlerinde dönemsel farklılıklar ve kırılmalıklar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Grafikte gözlemlenen dalgalanmalar, DAÜ'lerin ekonomik konjonktürleri, rekabet güçleri, ticari politikaları ve Avrupa Birliği'ne entegrasyon süreçlerindeki değişiklikler gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir. Bu durum, DAÜ'lerin Avrupa Birliği içi ticari ilişkilerinin zaman içinde önemli dönüşümler geçirdiğini ve bu ülkelerin ekonomik yapılarındaki farklılıklarını yansıtmaktadır.

Şekil 7. Doğu Avrupa Ülkelerinin Ekonomik Büyüme Oranları (2004-2020)

Kaynak: IMF World Economic Outlook, 2004-2020 verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur

Şekil 7 de, 2004-2020 yılları arasında Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik büyümelerini göstermektedir. Grafikte, söz konusu dönemde DAÜ'lerin gayrisafi yurtiçi hasıllarındaki (GSYİH) değişimler yansıtılmaktadır. Şekildeki eğilimler, DAÜ'lerin ekonomik performanslarında önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Polonya, genel olarak daha istikrarlı bir büyüme ivmesi sergilerken, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Slovenya'nın ekonomik büyüme oranlarında daha dalgalı bir seyir gözlenmektedir. Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya, Litvanya) ise dönemsel olarak hem yüksek hem de düşük büyüme oranları deneyimlemiştir. Bu durumun arkasında, DAÜ'lerin ekonomik yapıları, temel makroekonomik göstergeleri, dış ticaret performansları, teknolojik yenilikleri ve Avrupa Birliği'ne entegrasyon süreçlerindeki farklılıklar yatmaktadır. Ayrıca, 2008-2009 küresel ekonomik krizi de ülkelerin büyüme eğilimlerini etkilediği görülmektedir.

Grafikte sergilenen ekonomik büyüme modellerindeki değişkenlik, EEC ülkelerinin ekonomik dönüşüm süreçlerindeki çeşitliliği ve hassasiyetlerini yansıtmaktadır. Bu durum, söz konusu ülkelerin ekonomik politika yapımında ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada karşılaştıkları zorlukları göstermektedir. AB'ye katılım süreci, DAÜ'lerde de yönetişimi, şeffaflığı ve hukukun üstünlüğünü geliştiren siyasi ve ekonomik reformlara yol açmıştır. Avrupa Komisyonu'nun Hukukun Üstünlüğü Raporu, bu ülkelerde yargı bağımsızlığı ve yolsuzlukla mücadele tedbirlerindeki iyileşmelere dikkat çekiyor. 2022 Avrupa Merkez Bankası Yakınsama Raporu (ECB, 2022), AB'ye üye Doğu Avrupa ülkelerinin Maastricht kriterlerini karşılama performanslarındaki çeşitliliği net bir şekilde ortaya koymaktadır. Rapor, bu ülkelerin ekonomik dönüşüm ve Avrupa bütünleşme süreçlerindeki heterojen yapısını ayrıntılı bir şekilde analiz etmektedir.

Enflasyon, bütçe açığı, kamu borcu ve döviz kuru istikrarı gibi Maastricht kriterlerine uyum konusunda DAÜ'ler arasında önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. Polonya, Macaristan ve Romanya gibi ülkeler enflasyon hedeflerini karşılamakta zorlanırken, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya ve Litvanya gibi ülkeler bütçe ve kamu borcu kriterlerini daha iyi yerine getirmektedir. Döviz kuru istikrarı ise genel olarak bu ülkeler için daha az sorunlu bir alan olarak görünmektedir. Ekonomik performans göstergeleri açısından da DAÜ'lerin seyri oldukça heterojendir. GSYH büyümesi, enflasyon oranları ve işsizlik gibi temel makroekonomik göstergelerde ülkeler arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Polonya ve Romanya yüksek enflasyon oranlarıyla öne çıkarken, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan daha düşük enflasyon oranları sergilemektedir.

Kurumsal yapı ve yönetim alanında da DAÜ'lerin Avrupa bütünleşme sürecindeki farklılıkları kendini göstermektedir. Siyasi istikrar, hukuk devleti ve yolsuzlukla mücadele gibi konularda bazı ülkeler önemli ilerlemeler kat ederken, diğerleri bu alanlarda geride kalmaktadır. Avrupa Parlamentosu Dışişleri Komisyonu'nun 2022 tarihli "Demokrasi Durumu Raporu" Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya'daki demokratik

gelişmeleri ve insan hakları ihlallerini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Rapor, bu ülkelerdeki hukuk devleti, yargı bağımsızlığı, ifade özgürlüğü ve yolsuzlukla mücadele konularındaki endişeleri ortaya koymaktadır. Rapor da şu ifadelere yer verilmektedir:

Macaristan ve Polonya, 2017 ile 2022 yılları arasında beş temel göstergede de önemli düşüşler yaşayan çekici örneklerdir. Bu durum, Avrupa Birliği'nin üye ülkelerinin (anti) demokratik yönelimlerini daha doğrudan etkileme kabiliyetinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Avrupa Komisyonu'nun, hak ihlalleri ve hukukun üstünlüğüne yönelik ihaller nedeniyle Macaristan ve Polonya'ya milyarlarca avruluk fon aktarımını dondurmasına rağmen, her iki ülke de genel olarak yönelimlerinde önemli değişiklikler yapmamışlardır. Bu durum, Avrupa Birliği'nin üye ülkeler üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Macaristan ve Polonya gibi ülkelerde demokratik değerlerin ve hukukun üstünlüğünün giderek aşındığı görülmektedir. Avrupa Birliği, üye ülkelerin iç siyasetine doğrudan müdahale etmekte zorlanmakta ve üye ülkelerin demokratik gerilemesini engellemekte yetersiz kalmaktadır (International IDEA, 2023).

2004 sonrasında Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne katılımı, siyasi entegrasyon, yönetim etkinliği ve medeni özgürlüklerde önemli iyileşmelere yol açmıştır. Ancak demokratik uygulamalardaki ilerleme dengeli olmamıştır. Üyelik öncesi koşullar, bu iyileşmelerin temel itici gücü olmuştur, ancak üyelikten sonra yakalanan bu momentumun sürdürülmesi zor bir görevdir. Ayrıca, jeopolitik faktörler entegrasyon sürecini karmaşıklaştırmakta ve AB'nin esnek ve uyurlanabilir bir yaklaşım benimsemesini zorunlu kılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Neoliberalizmin temel ilkelerinin AB bünyesinde hâkim hale gelmesi, AB'nin Doğu Avrupa'ya genişleme politikalarını da şekillendirmiştir. Özellikle 2004 genişlemesi sonrası dönemde, AB'nin yeni üye ülkelerle ilişkilerinde piyasa mekanizmalarının işleyişini ve rekabeti ön plana çıkaran politikalar benimsenmiştir. Bu durum, söz konusu ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarında önemli dönüşümlere yol açmıştır. AB'nin rekabet üstünlüğü düşünüldüğünde her ne kadar Doğu Avrupa ülkeleri kısa vadede bu entegrasyondan fayda sağlasa da uzun vadede AB'nin daha fazla kar sağlama ve oluşan karşılıklı bağımlılığın AB'nin lehine işleyeceği tahmin edilmektedir.

Ekonomik alanda, Baltık ülkelerinde hızlı bir büyüme süreci yaşanırken, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde daha ılımlı ancak dalgalı bir büyüme performansı gözlemlenmiştir. Neoliberal reformların kapsamı ve uygulanma hızındaki farklılıklar, ülkeler arasındaki ekonomik performans farklılıklarının temel belirleyicisi olmuştur. Ayrıca, verimlilik artışları, yabancı yatırımlar ve sermaye birikimi gibi unsurlar büyüme dinamiklerinde öne çıkarken, işgücü piyasası reformları görece daha sınırlı bir rol oynamıştır.

Siyasi alanda ise, Doğu Avrupa ülkelerinde devletin ekonomik ve sosyal alanlardaki etkinliğinin azaltılması, idari kurumlarının dönüşümü ve sivil toplumun zayıflaması gibi değişimler yaşanmıştır. Özelleştirmeler, kuralsızlaştırma ve mali disiplin uygulamaları, devletin rolünü sınırlandırmış ve piyasa odaklı politikaların ağırlığı artmıştır. Yargı bağımsızlığı, yolsuzlukla mücadele ve ifade özgürlüğü gibi demokratik uygulamalardaki iyileşmeler ise eşit olmamış, bölgesel farklılıklar göstermiştir.

Neoliberal politikaların Doğu Avrupa ülkelerindeki etkileri, AB'nin genişleme sürecinde ortaya çıkan fırsatlar ve tehditler bağlamında değerlendirildiğinde bir yandan, piyasa mekanizmalarının işleyişini ön plana çıkaran reformlar, bölgedeki ekonomik büyüme ve AB'nin tek pazara entegrasyonunu hızlandırmıştır. Ancak diğer yandan, demokratik kurumların zayıflaması, yolsuzlukla mücadeledeki problemler ve vatandaş haklarındaki kısıtlamalar, AB'nin değerleri ve ilkeleriyle uyumsuz gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

AB'nin Doğu Avrupa'daki genişleme sürecinde iki temel sorunla karşı karşıya kaldığı söylenebilir. İlki, neoliberal politikaların ekonomik kalkınmayı hızlandırırken demokrasi ve insan haklarındaki ilerlemeleri yavaşlatması; ikincisi ise bazı üye ülkelerde demokrasinin gerilemesi ve AB normlarıyla uyumsuzluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, AB'nin Doğu Avrupa'daki genişleme politikalarında aşağıdaki konuların dikkate alınması önem arz etmektedir:

1. Neoliberal reformların ekonomik kalkınma hedefleriyle demokratikleşme ve hukukun üstünlüğü arasındaki dengenin gözetilmesi: AB, üye ülkelerindeki demokratik standartların korunması ve güçlendirilmesi için daha etkin mekanizmalar geliştirmelidir. Ekonomik büyüme ile insan hakları ve özgürlükler arasındaki uyumu sağlayacak bütüncül politikalar benimsenmelidir.
2. Bölgesel farklılıklara duyarlı bir yaklaşım geliştirilmesi: AB, Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik, siyasi ve kurumsal dönüşüm performansındaki farklılıkları dikkate almalı ve her ülkenin özgün koşullarına uygun destekler sağlamalıdır. Tek tip politika uygulamaları yerine, esnek ve uyurlanabilir yaklaşımlar benimsenmelidir.

3. Üyelik sonrası demokratikleşme süreçlerinin desteklenmesi: AB, üyelik sonrası dönemde de Doğu Avrupa ülkelerindeki demokratik kurumların güçlendirilmesi, yargı bağımsızlığının korunması ve temel hak özgürlüklerinin geliştirilmesi için etkin mekanizmalar oluşturmalıdır. Üyelik kriterleri kadar üyelik sonrası izleme ve denetim sistemleri de önemsenmelidir.

4. Jeopolitik risklerin yönetilmesi: AB, Doğu Avrupa'daki genişleme sürecinde Rusya ve diğer bölgesel aktörlerin artan etkisini dikkate almalı ve bölgesel istikrarı sağlamaya yönelik stratejiler geliştirmelidir. Jeopolitik riskler, demokratikleşme ve ekonomik entegrasyon hedeflerini olumsuz etkileyebilmektedir.

AB'nin 2004 genişlemesiyle Doğu Avrupa ülkelerini Birliğe katması, bölgedeki ekonomik ve siyasi dönüşümün anahtarı olmuştur. Ancak, AB'nin izlediği neoliberal politikaların, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi temel değerleriyle uyumsuz sonuçlar doğurması, Birliğin geleceği açısından önemli riskler barındırmaktadır. Bu nedenle, ekonomik büyüme hedefleriyle demokratik standartların uyumlaştırılması, bölgesel farklılıklara duyarlı yaklaşımların benimsenmesi ve üyelik sonrası izleme mekanizmalarının güçlendirilmesi, AB'nin Doğu Avrupa genişlemesinin başarılı bir şekilde ilerlemesi için kilit öneme sahiptir.

Kaynakça

- Adamski, D. (2019). The social contract of democratic backsliding in the “new EU” countries. *Common Market Law Review*, 56(3), 623-666. DOI: 10.1007/s40803-020-00148-w
- Ágh, A., & Kovács, A. (2016). EU cohesion policy in the Eastern Partnership region: A case of external Europeanisation. In *Handbook on Cohesion Policy in the EU*, 399-412. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781784715670.00041>
- Akbaş, Z., Çaylı, Ş., Duman, Mç (2018). Amerika Birleşik Devletleri'nin Realizm ve İdealizm İkileminde Ortadoğu Politikası: Mısır ve Suriye Örnekleri, *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 4(11), 485-502. DOI : 10.31576/smryj.92
- Ameco (2015): “Annual macro-economic database”, Erişim adresi: http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm.
- Ataay, C. K. (2016a). Hayek ve Friedman'ın devlet anlayışı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(1), 129-151.
- Ataay, C. K. (2016b). Hayek ve Friedman'ın devlet anlayışı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(1), 129-151.
- Atatorun, M. (2021). *Avrupa Birliği bölgesel politikası ve Macaristan*. Kriter Yayınevi.
- Atatorun, M., ve Veziroğlu, S. (2022). Değişken geometri Avrupa yaklaşımı Arnavutluk için bir seçenek midir? *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 381-419. <https://doi.org/10.30903/Balkan.1226436>
- Bache, I., Bulmer, S., George, S., Parker, O., & Burns, C. (2020). *Politics in the European union*. Oxford University Press, USA.
- Becker, G. S. (1976). *The economic approach to human behavior* (Vol. 803). University of Chicago press.
- Bandelj, N. (2002). Embedded economies: Social relations as determinants of foreign direct investment in Central and Eastern Europe. *Social Forces*, 81(2), 411-444.
- Bideleux, R., & Jeffries, I. (2007). *A history of Eastern Europe: Crisis and change*. Routledge.
- Blyth, M. (2013). *Austerity: The history of a dangerous idea*. Oxford University Press.
- Bohle, D. (2014). Post-socialist housing meets transnational finance: Foreign banks, mortgage lending, and the privatization of welfare in Hungary and Estonia. *Review of international political economy*, 21(4), 913-948. DOI: 10.1080/09692290.2013.801022
- Bohle, D., & Greskovits, B. (2019). *Capitalist diversity on Europe's periphery*. Cornell University Press.
- Bouckaert, G. (2009). Public sector reform in Central and Eastern Europe. *Halduskultuur*, 10(1), 94-104.
- Börzel, T. A., & Risse, T. (2003). Conceptualizing the domestic impact of Europe. *The politics of Europeanization*, 57(80), 1-24. DOI: 10.1093/0199252092.003.0003
- Camba, A. (2015) Constructing Capitalisms: Transforming Business Systems in Central and Eastern Europe, *Europe-Asia Studies*, 67(9), 1501-1502, DOI: 10.1080/09668136.2015.1087164

- Cini, M., & Borragán, N. P. S. (2022). *European union politics*. oxford university press.
- Crouch, C. (2011). *The strange non-death of neo-liberalism*. Polity.
- Çaylı, Ş., ve Memiş, E. (2024). NATO ve Şanghay İş birliği Örgütü Üzerinden ABD ve Çin Rekabetinin Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 15(41), 102-120. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1258993>
- Dardot, P., & Laval, C. (2014). *The new way of the world: On neoliberal society*. Verso Books.
- Dimitrova, A. L. (2010). The New Member States of the EU in the Aftermath of Enlargement: Do New European Rules Remain Empty Shells? *Journal of European Public Policy*, 17(1) 137–148. <https://doi.org/10.1080/13501760903464929>
- Dimitrova, A., & Dragneva, R. (2013). Constraining external governance: interdependence with Russia and the CIS as limits to the EU's rule transfer in the Ukraine. In *EU External Governance*. 63-82. Routledge.
- Dinan, D. (2004). *Europe recast: a history of European Union* (Vol. 373). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Drahokoupil, J. (2008). *Globalization and the state in Central and Eastern Europe: The politics of foreign direct investment*. Routledge.
- Duménil, G., & Lévy, D. (2013). *The crisis of neoliberalism*. Harvard University Press.
- Dustmann, C., Casanova, M., Fertig, M., Preston, I., & Schmidt, C. M. (2003). *The impact of EU enlargement on migration flows* (No. 25/03). Research Development and Statistics Directorate, Home Office.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An introduction*. London, England and New York, NY: Verso.
- ECB (2022). Convergence Report, June 2022. Erişim adresi: <https://www.ecb.europa.eu/press/other-publications/convergence/html/ecb.cr202206~e0fe4e1874.en.html>
- EC (2023) Rule of Law Report - Communication and country chapters, 5 July 2023 Erişim adresi: https://commission.europa.eu/publications/2023-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en.
- Epstein, R. A., & Jacoby, W. (2014). Eastern enlargement ten years on: Transcending the East–West divide? *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 52(1), 1-16. <https://doi.org/10.1111/jcms.12089>
- Friedman, M. (1988) *Kapitalizm ve Özgürlük*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Gowland, D., Turner, A., & Wright, A. (2009). *Britain and European integration since 1945: on the sidelines*. Routledge.
- Grabbe, H. (2006). *The EU's transformative power: Europeanization through conditionality in Central and Eastern Europe*, 7-38. Basingstoke: Palgrave Macmillan. DOI:10.1057/9780230510302
- Grzymala-Busse, A. and Jones Luong, P. (2002) 'Reconceptualizing the state: lessons from post communism', *Politics and Society*, 30(4), 529–554. <https://doi.org/10.1177/003232902237>
- Häring, N., & Douglas, N. (2012). *Economists and the powerful: Convenient theories, distorted facts, ample rewards*. Anthem Press.
- Harvey, D. (2007). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press, USA. DOI:10.1017/S0266267108001715
- Hayek, F. A. (2009), "Liberalizm", *Liberal Düşünce*, 14(55): ss. 197-224.
- Hayek, F. A. (1960). *The Constitution of Liberty*. University of Chicago Press. *Chicago III*.
- Hayek, F. A. (2009). *The road to serfdom: text and documents--the definitive edition* (Vol. 2). University of Chicago Press.
- Hlavacek, P., & Bal-Domanska, B. (2016). Impact of foreign direct investment on economic growth in Central and Eastern European countries. *Engineering Economics*, 27(3), 294-303. DOI: 10.5755/j01.ee.27.3.3914
- ILO. (2011). *Global employment trends 2011: The challenge of a job recovery*. Geneva: International Labour Office.
- ILO, C. (2010). *The creeping nationalisation of the EU enlargement policy*. Stockholm: Swedish Institute for European Policy Studies (SIEPS).
- International IDEA (2023). The state of democracy in Europe. Erişim adresi: <https://www.idea.int/gsod/2023/chapters/europe/>

- International Monetary Fund (IMF), 2004, "Growth and Institutions," *World Economic Outlook*, April, World Economic and Financial
- Jacoby, W. (2004). *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press.
- Kaya, A., Düzgüt, S. A., Gürsoy, Y., ve Beşgül, Ö. O. (2011). Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, 2.
- Klein, N. (2007). *The shock doctrine: The rise of disaster capitalism*. Macmillan.
- Kochenov, D. (2008). The ENP conditionality: pre-accession mistakes repeated. *Pioneer Europe*, 105-120. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=1310780>
- Ladrech, R. (1994). The Europeanization of Politics and Institutions: the Case of France, *Journal of Common Market Studies*, 32(1), 69-88. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1994.tb00485.x>
- Magda, I. (2017). Do trade unions in Central and Eastern Europe make a difference? *IZA World of Labor*.
- Magnette, P., & Nicolaïdis, K. (2004). The European Convention: bargaining in the shadow of rhetoric. *West European Politics*, 27(3), 381-404. DOI: 10.1080/0140238042000228068
- McCormick, J. (2020). *Understanding the European Union: a concise introduction*. Bloomsbury Publishing.
- Meardi, G. (2013). Emerging systems of employment relations in Central Eastern European countries. In *The transformation of employment relations in Europe*, 69-87, Routledge.
- Mirowski, P., & Plehwe, D. (Eds.). (2015). *The road from Mont Pèlerin: The making of the neoliberal thought collective, with a new preface*. Harvard university press.
- Moravcsik, A. (2013). *The choice for Europe: Social purpose and state power from Messina to Maastricht*. Routledge.
- Müftüler-Baç, M. (2008). Turkey's accession to the European Union: The impact of the EU's internal dynamics. *International Studies Perspectives*, 9(2), 201-219. DOI: 10.1111/j.1528-3585.2008.00327.x
- Nam, H. H., Jost, J. T., & Feldman, S. (2017). The neurobiology of fairness and social justice: An introduction. *Social Justice Research*, 30, pp. 289-299.
- Nugent, N. (2017). *The government and politics of the European Union*. Bloomsbury Publishing.
- OECD. (2019). *The Governance of Regulators. OECD Best Practice Principles for Regulatory Policy*. OECD Publishing, Paris.
- Orenstein, M. A. (2008). *Privatizing pensions: The transnational campaign for social security reform*. Princeton University Press.
- Palley, T. I. (2005). From Keynesianism to neoliberalism: Shifting paradigms in economics. *Neoliberalism: A critical reader*, s. 268.
- Polster, C. (2021). Economic development and growth in Central and Eastern Europe. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 24(4), 69-84. doi:10.18778/1508-2008.24.31
- Prasad, M. (2006). *The politics of free markets: The rise of neoliberal economic policies in Britain, France, Germany, and the United States*. University of Chicago Press.
- Radaelli, C. M. (2004). Europeanisation: Solution or problem? *European integration online papers (EIoP)*, 8(16), 1-23. DOI: 10.1057/9781137316967_13
- Ruckriegel, K. (2009). Der Homo oeconomicus—Ein realitätsfermes Konstrukt. *Orientierungen zur Wirtschafts-und Gesellschaftspolitik*, 120(2), 49-55.
- Rüstow, A. (2001). *Die Religion der Marktwirtschaft* (Vol. 2). Lit-Verlag.
- Rynning, S. (2014). The geography of the Atlantic peace: NATO 25 years after the fall of the Berlin Wall. *International Affairs*, 90(6), 1383-1401. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12175>
- Saad-Filho, A., & Johnston, D. (2005). *Neoliberalism a critical reader*. Pluto Press.

- Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (2004). Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. *Journal of European public policy*, 11(4), 661-679. <https://doi.org/10.1080/1350176042000248089>
- Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (Eds.). (2005). *The Europeanization of central and eastern Europe*. Cornell university press.
- Schubert, H. (Ed.). (2006). "Europäisierung"-Begriff, Idee und Verwendung im interdisziplinären Diskurs. Forschungsverbund Ost-und Südosteuropa.
- Sedelmeier, U., (2011). "Europeanisation in new member and candidate states," Living Reviews in European Governance (LREG), Institute for European integration research (EIF).
- Slobodian, Q. (2018). *Globalists: The end of empire and the birth of neoliberalism*. Harvard University Press.
- Statista. (2024). Intra-EU International Trade - statistics and facts. Erişim adresi: <https://www.statista.com/topics/10679/intra-eu-international-trade/>
- Stedman Jones, D. (2014). *Masters of the universe: Hayek, Friedman, and the birth of neoliberal politics*.
- Uğur, Ö., & Aksoy, M. (2016). Avrupalılaşıma Kavramı ve Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecine Etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 163-180. Erişim adresi: <http://localhost/jspui/handle/123456789/229>
- Vachudova, M. A. (2007). Historical institutionalism and the EU's eastward enlargement. *Making history: European integration and institutional change at fifty*, 8, 105. DOI: 10.1093/oso/9780199218677.003.0006
- Visser, J. (2015). Institutional characteristics of trade unions, wage setting, state intervention and social pacts (ICTWSS). An international database. *Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies (AIAS), Amsterdam*.
- Yucel, G. E. (2014). FDI and economic growth: the case of Baltic countries. *Research in World Economy*, 5(2), 115-134. DOI: 10.5430/rwe.v5n2p115
- Zoltán, F., Cristian, B., Christopher, H., Attila, K., Tomáš, M., Fruzsina, S., & Barbara, W. (2020). *Economic Integration and Interdependence in Central and Eastern Europe*. Ludovika University Press. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/341285867_Economic_Integration_and_Interdependence_in_Central_and_Eastern_Europe

Extended Abstract

Aim and Scope

The expansion of the European Union (EU) to include Eastern European countries as part of the 2004 enlargement process has significantly impacted the EU's eastern borders and the geopolitical landscape of the region. This study examines the neoliberal approach that has emerged in the EU's relations with these newly joined Eastern European countries. It aims to analyze how neoliberal policies applied in the EU's relations with its eastern neighbors have taken shape and the resulting changes in the economic and political structures of the countries concerned. Both qualitative and quantitative data are utilized to provide a comprehensive assessment of the effects of the EU's neoliberal policies in its relations with Eastern Europe.

Conceptual and Theoretical Framework

The conceptual framework presented in the first chapter outlines the origins and key tenets of neoliberalism, highlighting its distinctions from neoclassical economic theory. Neoliberalism emphasizes the optimal functioning of markets, minimal state intervention, and a focus on supply-side policies and shareholder value. The evolution of neoliberal ideas is discussed, from the initial formulations by scholars like Friedrich August von Hayek to their widespread adoption by policymakers such as Ronald Reagan and Margaret Thatcher.

Literature Review

Chapter 2 provides a historical overview of the EU's eastward enlargement, tracing the motivations and processes behind the inclusion of Eastern European countries into the EU. The end of the Cold War and the collapse of the Soviet Union presented an opportunity for the EU to expand its influence and integrate former communist states into the capitalist bloc. The EU's enlargement policies and the accompanying geopolitical shifts are discussed in detail. The

literature review highlights previous research on the economic and political impacts of EU enlargement and the role of neoliberal policies in shaping these outcomes.

Data Set and Findings

The economic and political developments in Eastern European countries following their EU accession are analyzed in Chapter 4,5 and 6. These chapters focus on the impacts of neoliberal policies, exploring the varying growth trajectories, labor market dynamics, and institutional transformations in these countries. These chapters highlight the differences between the Baltic states and other Eastern European nations in terms of the pace and scope of neoliberal reforms and their subsequent economic performance. The study employs a combination of qualitative and quantitative methods, drawing on policy documents, academic literature, and statistical data to provide a comprehensive analysis.

Results

Chapter 7 evaluates the strengths and weaknesses, as well as the opportunities and threats, of Eastern European countries' relations with the EU after full membership. It examines the EU's political integration capacity, particularly its ability to foster democracy and improve governance effectiveness in the region. The chapter also discusses the uneven progress in democratic practices and alignment with EU norms, as well as the complicating role of geopolitical factors.

The findings suggest that the EU has instrumentalized neoliberal policies in its relations with Eastern Europe and increased its capacity for influence in the region. However, the integration process has been uneven, with varying degrees of progress in terms of democracy, governance effectiveness, and alignment with EU norms and standards across different sub-regions of Eastern Europe. The study highlights the challenges the EU faces in sustaining the momentum of political integration after accession and the complicating role of geopolitical factors.